

Gregor, Alois

Zprávy o pracích filologických, především slavistických

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1954, vol. 3, iss. A2, pp. [122]-143

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101180>

Access Date: 27. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ALOIS GREGOR

ZPRÁVY O PRACÍCH FILOLOGICKÝCH, PŘEDEVŠÍM SLAVISTICKÝCH.

Úvodem.

1. VI. Šmilauer uveřejňoval po léta v Časopise pro moderní filologii stručné informace o soudobých pracích filologických, knižních i časopiseckých, které se těšily značné pozornosti a oblibě u čtenářů, neboť ti mohli takto sledovati všecko, co pozoruhodnějšího vyšlo v této vědní oblasti u nás i za hranicemi. Pokládám podobné přehledy za velmi užitečné, a to především pro studenty slavisty a pro ty filology a zájemce o filologii vůbec, kteří žijí stranou od vědeckých středisek a kteří přece a po právu chtějí zůstat i na žádoucí úrovni ve svém oboru. Zamýšlím přidržeti se vzpomenuých statí nejen co do metody, nýbrž i v rozřídění. Ponechávám tedy toto rozdělení: I. Metodické otázky. — II. Obecná linguistika. — III. Indoevropské jazyky. — IV. Slovanská filologie. — V. Česká filologie: organisace, dějiny. — VI. Český jazyk: etymologie, názvosloví, nářečí atp. — VII. Starší česká literatura. — VIII. Slovenská filologie. — IX. Neindoevropské jazyky. Je přirozené, že jádrem mých Zpráv bude oddíl čtvrtý až osmý; v ostatních oddílech budou zaznamenávány hlavně jen ty práce, které mohou mít po některé stránce význam pro slavisty.

2. Jak vyplývá již z informativního rázu mých statí, budou v nich po každé výtčeny hlavní myšlenky registrovaných knih, kompendií, monografií, studií, článků a pod. To ovšem nevylučuje, že k naznačení obsahu nebude připojeno někdy i hodnocení ať kladné, ať záporné, poněvadž kritické připomínky jsou jistě nutné pro spolehlivou informaci.

3. Prvá moje přehlídka slavistických novinek bude bezpochyby neúplná, protože mi nebylo možno ani při nejlepší vůli zaopatřit v Brně zejména cizí práce, o nichž by bylo třeba referovat. Proto tím více jsem povinován srdečnými díky správám knihoven, vědeckým institucím i jednotlivcům, kteří mi ochotně půjčovali knihy a časopisy. Doufám, že napříště už tolik věci chyběti nebude. Zde stojí však za zmínku, že mi nejde ani nemůže jíti snad o naprostou úplnost, nýbrž opravdu jen o výběr takových prací, které z té nebo oné příčiny (i negativní) zasluhují pozornosti. K jistému omezení nutí arci i rozsah Sborníku.

4. V následujícím přehledu zaznamenávám práce z druhé poloviny r. 1952 a z r. 1953 přibližně do 1. prosince. Jen výjimečně se tu najdou informace o knihách nebo článcích starších. To proto, že se dostaly k nám z ciziny až teď, nebo že jsem si mohl některé z nich obstarat teprve před nedávnem.

5. Zkratky: ČE — Česká ethnografie; ČJ — Český jazyk; ČL — Český lid; ČMF — Časopis pro moderní filologii; JP — Język polski; JSb — Jazykovedný sborník; JHS — Jihočeský sborník historický; NŘ — Naše řeč; RS — Rocznik slawistyczny; SlaSl — Slovo a slovesnost; SR — Slovenská reč; SVJ — Sovětská věda — jazykověda; VKČSN — Věstník Královské české společnosti nauk, tř. filos. — hist. — filolog.; VVM — Vlastivědný věstník moravský; WslJh — Wiener slavistisches Jahrbuch.

I.

Proč mluví lidé různými jazyky. Na tuto otázku odpovídá akad. Fr. Trávníček v přednášce, která vyšla jako 47. svazek v Knihovně Socialistické akademie (1952). Autor vychází ze známých Stalinových statí O marxismu v jazykovědě, jež vysoce hodnotí, a uvažuje v dalších čtyřech kapitolách o vzniku jazyka, o příčinách rozdílnosti jazyků, o shodách mezi jazyky a o jazycích mezinárodních a spisovných a o budoucím jednotném jazyku. Jednotný světový jazyk se zrodí teprve v budoucnu, až se „vyrovnají všechny hospodářské i kulturní nerovnosti mezi národy“, až se „ukáží zřetelně stejné cíle všeho společenského dění“. Jako šestá kapitola je připojeno několik Trávníčkových odpovědí na dotazy, které vnesli na něho posluchači. Tak na př.

na otázku, co soudí o esperantu, odpověděl v tom smyslu, že esperanto je jazyk umělý, kterým nelze žádný národní jazyk nahradit a který proto může mít význam jen jako prostředek styku v běžném denním životě.

Stalinská epocha jazykovědy. V článku takto pojmenovaném (NŘ 26, 129—130) roz-
bírám akad. Fr. Trávníček podrobně Stalinovy stati o jazyce, souborně vyšlé s názvem
Marxismus v jazykovědě, a usuzuje, že „otvírají dokořán brány pravdivého poznání
jazyka a pochopení jeho významného poslání v rozvoji lidské společnosti“. Hodno-
tí-li s tohoto hlediska některé směry v předstalinském jazykozpytu, přichází k přesvěd-
čení, že si nevedly správně ani strukturalismus, ani typologie. Strukturalismu vyčítá
jeho zcela pochybenou teorii o imanentním vývoji jazykovém, pomíjení historického
vývoje jazyka a tvrzení, že umělecký básnický jazyk neslouží sdělování myšlenek.
Českou typologii ostře odsuzuje, protože nezkoumá český jazyk „v nerozlučném spo-
jení s českým národem“ a protože prohlašuje „národní svébytnost jazykovou a kul-
turní za zastaralou“. Autor se při svých výkladech odvolává jednak na svou brožurku
„Český strukturalismus ve světle Stalinova učení o jazyce“ (1951), jednak na svou
stat „Strukturalistická typologie jazyková“ (Tvorba 1951).

Úvod do jazykovědy. V Sovětském svazu se připravuje učebnice, která by stručně,
jasně, přístupně a vědecky přesně podala základní poučení o jazyce s hlediska marxis-
ticko-leninského. Podle plánu má obsahovati tři svazky. Doposavad vyšly prvá
a druhá část. První díl (Vvedenie v jazykoznanie) napsal tbiliský profesor A. S. Čiko-
bava, dobře známý z bojů proti marrismu. Jeho pozoruhodná kniha (Moskva, St.
pedag. nakladatelství ministerstva osvěty RSFSR; 242 stran) obsahuje tyto oddíly:
I. Úvod. — II. Jazyk, jeho společenská podstata, vývoj a vznik. — III. Hláskosloví.
IV. Klasifikace jazyků. — V. Místo jazykovědy v soustavě věd. Čikobavův spis
splňuje v plné míře všechny požadavky, které se kladou na příručku podobného
druhu. Jeho přednost lze viděti také v tom, že naučí čtenáře logicky myslet a chápat
jazyková fakta v pravé podobě. — Druhou část Úvodu napsal L. A. Bulachovskij
Vyšla v témž nakladatelství (1953, 178 stran). Obsahuje čtyři části: a) semasiologii,
b) lexikologii, c) lexikografii, d) etymologii slov. Knihu uzavírá příloha se stručným
poučením o abecedách (cyrilské a latinské) a o přízvuku v slovanských jazycích. Jed-
notlivé oddíly se dělí dále na menší kapitoly. Tak na př. v I. kap. se dovidá čtenář
mimo jiné o synonymech, antonymech a homonymech, v druhé o základním slovním
fondu a j., v třetí o různých druzích slovníků (mnohojazyčných, dvojjazyčných, di-
ferenčních, frazeologických, dialektologických; velmi uznale se hodnotí na str. 152—153
Staročeský slovník Gebauerův) a ve čtvrté o lidové etymologii a pod. Autor dokládá
své výklady jasně a přístupně psané nejen z ruštiny, ale i z jiných jazyků slovanských
i neslovanských Každé autorovo tvrzení nedojde jistě obecného souhlasu. Užitečný
je též seznam odborné literatury na konci některých paragrafů. — Tento Úvod se
překládá do češtiny.

Nauka o slovní zásobě. V Učebních textech vysokých škol, které vydává St. pedagog.
nakladatelství v Praze, vyšly r. 1953 přednášky akad. Fr. Trávníčka s názvem
shora uvedeny. Tato práce (47 paragrafů, 66 stran), u nás „první pokus o dělení
významových změn v duchu stalinské obecné theorie jazyka“, obsahuje tři hlavní části
s úvodem a s doslovem. V první části pojednává autor o složení slovní zásoby, v druhé
probírá význam slov a v třetí pojednává o změnách slovníkového významu slov. Jednot-
livé části se dělí dále na drobnější kapitoly. Tak druhý oddíl, pro pochopení autorov-
ých názorů nadmíru důležitý a pro čtenáře velmi instruktivní, obsahuje na př. výklady
o lidském duševnu, o myšlení, o slovu, o pojmu atd. Trávníčkovy výklady jsou jasné
a doprovovzeny po každé vhodnými a hojnými příklady (sroy. na př. paragraf o přená-
šení významu). Trávníčkova skriptta přicházejí po známých Stalinových státech
o jazyce a o jazykozpytu zrovna jako na zavolanou a budou konati vysokoškolským
posluchačům při studiu nepochybě platné služby.

Zásoba slovní a význam slov. Velmi instruktivní příručka VI. Šmilauera takto
pojmenovaná (Učební texty vysokých škol, St. pedagog. nakladatelství v Praze, 1953,
stran 85) skládá se ze čtyř hlavních oddílů: I. Význam slov (statická sémantika). —
II. Zásoba slovní. — III. Změny slovní zásoby. — IV. Změny významu (dynamická
sémantika). Tyto oddíly se dělí pak na menší odstavce. Tak na př. v prvním oddíle
se dovidáme o typech slov, které se dále třídí podle převládající složky (slova pře-
važně intelektuální a citově zabarvená); podle příslušnosti k jazykové vrstvě (hovo-
rová, odborná, knižní, papírová, básnická; obecná, familiární, dětská, vulgární,
stavovská, slangová, argotická, dialektická); podle původu (archaismy, cizí slova);
podle míry užití (řídká, zastaralá, neologismy, módní). Výklady jsou stručné, ale
výstižné a jsou doprovovzeny vhodnými příklady, namnoze též z krásného písemnic-

tví. Některé příklady pro eufemismus (opilství — podívat se do sklenice, rozjařit se, mít náladu), pro litotes (němohu nepřiznati), pro dysfemismus (studentské výrazy pro školu: bouda, barák, ratejna, bílbarna), pro hyperbolu (trvá to věčnost m. půl hodiny, je kolosálně malý), pro ironii (je nás tu hůf, okolo dvůch). Autor zvyšuje názornost rozmanitými statistikami; tak na př. za něm. Amboss je v Jungmannově Slovníku 14 výrazů (vedle dvou slovenských), Franta Šumavský r. 1844 má jen 5, Šafaříkův Slovník z r. 1863 toliko dva (kovadlo, kovadlina) a Jankův Slovník už pouze jeden (kovadlina). U jednotlivých kapitol bývá často uvedena odborná literatura knižní a časopisecká, domácí i cizí. Ke knize napsal předmluvu akad. Boh. Havránek „O pohledu na slova a jejich význam, jaký vyplývá ze Stalinových článků“.

O normě a o kodifikaci spisovného jazyka. V článku „K otázce normy spisovného jazyka a její kodifikaci“, míněném jako příspěvek k diskusi (SlaSl 13), uvažuje Miloš Dokulil o tom, jak lze usměrnovati vývoj spisovného jazyka a čeho je třeba dbáti při jeho kodifikaci. Soudí, že kodifikace musí zajišťovati nezbytnou ustálenost, ale že nesmí brániti tomu, aby se jazyk mohl dále vyvíjet. Rozlišuje kodifikaci pro školu (přísnější) a pro spisovatele (mírnější). Ke stati připojil akad. Boh. Havránek redakční poznámku. Odmítá v ní autorův názor o umělém zásahu do vývoje spisovné češtiny za obrození a zdůrazňuje, že jazykovou zákonitost nutno chápati nejen ve smyslu synchronním, ale i genetickým.

O kultuře jazyka. Kolektivní práci tří autorů (S. Dobosiewiczze, J. Tokárského a B. Wiczorkiewiczze) vznikla kniha *Kultura języka* (Warszawa 1952, stran 146). S hlediska marxistického jazykozpytu a známých thesi Stalinových o jazyce se tu probírá na polském jazykovém materiálu základní funkce jazyka, jeho poměr k základně a k nadstavbě, specifičnost jazyka a konečné jeho vývoj ve spojitosti s vývojem lidské společnosti. Výklady jsou psány přístupně a doprovozeny hojnými, zpravidla známými příklady. V naznačeném rámci se dovidá čtenář na př. o podmínkách správné výslovnosti, o její závislosti na pravopise, o jazykových stylech, zejména o stylu uměleckém, o potřebě znáti dokonale historii jazyka, kterou však není možno hledati jen v minulosti, nýbrž i v přítomnosti (i minulost byla kdysi přítomností), o přejímání cizích výrazů, o vzniku nových slov, o vlivu t. zv. dobrých autorů na vytváření jazykové normy atd. Na konci spisu je stručný přehled bojů o jazykovou správnost v polské jazykovědě.

Sociální toponomastika. Tohoto názvu vedle pojmenování „sociální miestopis“ užívá Ján Stanislav ve své studii *Zo slovenského sociálneho miestopisu* (JSb V, 58—96), aby jim označil jazykovědné bádání, které chce rozbořem místních a pomístních jmen přispět k poznání sociálních, hospodářských a kulturních poměrů ve starších dobách. Místní jména „sa navrstvujú podľa jednotlivých štádií spoločnosti... a tiež podľa hospodárskych pomerov“. Po rozpadu rodového zřízení u Slovanů vznikly podle St. rozdíly vlastnictví, majetku a práce a to vše se projevilo i v jazyce. Tak na př. tvoření místních jmen z osobních suffixem -jb, -ja, -je prý těsně souvisí se vznikem soukromého majetku. Připomíná, že tu jde o vědeckou problematiku novou, ba pro většinu linguistů nezvyklou a že proto není možno docházeti hned k závěrům obecně platným. Materiálem navazuje St. na své starší práce, především na „Slovenský juh v stredoveku“. S naznačeného hlediska probírá na př. místní jména, od původu osobní jména bez jakékoli přípony (Žilice na př. označuje jméno muže i osady), místní jména utvořená z osobních jmen posesivním suffixem -jb -ja -je (na př. Gorazd—jb > Gorazd > Garažd; Gorazd = uředník Konstatinův a Metodův, Garažd = osada u Galanty) a pod. Se Stanislavovými výklady nelze namnoze souhlasiti, nejedno tvrzení zůstává tu-smělejší, tu méně smělou hypotesou. To, co vypráví St. o knězi Kajichovi, je klasičtým toho dokladem, kam až vede autorova fantazie. St. předpokládá, že Kajich, o němž mluví legenda Kristiánova, pochází z téže rodiny „ako nejaký Kajal“, podle něhož prý je nazvána osada na staré Gorazdově oblasti. Z toho usuzuje dále, že byl Gorazdovým příbuzným. Proto prý také jako Gorazd požíval důvěry arcibiskupa Metoděje a snad i panovníka Svatopluka. To prý bylo příčinou, že Kajich nabyl významného postavení také v Čechách na Levém Hradeci, kde dal podnět ke stavbě kostela sv. Klimenta, jehož ostatky jsou snad uloženy v Mučenicích, obci v oblasti Gorazdova rodového majetku atd. Také roztržštěný sloh autorův, nejrozmanitější odbočky od daného tematů a malé kompoziční sepětí celého článku ztěžuje potřebné porozumění.

O synonymech v nářečí. Josef Filipec napsal do NŘ (36, 97—109) zajímavou a do značné míry objevnou studii „Synonyma a studium nářeční slovní zásoby“. Přístupně vykládá nejdříve o tom, jaké se musí splniti předpoklady, má-li býti studium synonym úspěšné. Dále pojednává o metodě při sbírání synonym a konečně

se zmiňuje o rozdílu mezi synonymy spisovnými a nářečnými. V hlavní části svého článku ukazuje, že se do pojmu synonym vlastně zahrnovaly tři různé jevy (1. subjektivní slovní varianty, 2. vlastní synonyma, 3. tautonyma). V třetí — závěrečné kapitole — připojuje F. několik slov o typech nářečních slovníků (vzorem by mohl být trojsovkový francouzský slovník Dictionnaire Quillet de la langue française), o nářečném archivu a o významu studia nářečních synonym pro studium synonym vůbec. Filipcovy výklady jsou doprovázeny vhodnými příklady. Nejedno slovo připomínané autorem žije i mimo oblasti jím jmenované. Tak na př. subst. frgula (= nos) se najde nejenom v mistřickém nářečí u Maliny, nýbrž i na Frenštátsku (Horečka), na Kyjovsku a Ždánicku (Kolaja), na Slavkovsku a Bučovicku (znám z vlastní zkušenosti). Slovo frgál znám také odtud a nepochybně souvisí se slovem frgál ve významu „placka“.

O *kriteriích jazykové správnosti* uvažuje Witold Doroszewski v knížce *Kryteria poprawności językowej* (Warszawa 1950, stran 123). Kriteria dělí do dvou skupin; první z nich má podle něho charakter převážně jazykový a týká se především komunikativní stránky jazykové, kdežto druhá přihlíží hlavně k momentům společensko-prestižním. Do první skupiny patří kriterium formálně logické a národní, do druhé kriterium estetické, geografické, historické, školské a pravopisné. V druhé skupině se D. zmiňuje také o tom, že se někteří ve sporech o jazykovou správnost dovolávají usu tvůrčích osobností (sr. u nás „theorii dobrého autora“) a že mnozí vidí vzor jazyka v tak zvané řeči scénické (obdoba to známé Bühnenaussprache u Němců). Své výklady doprovází autor po každé celkem přiléhavými příklady. V jednotlivostech není možno s ním vždy souhlasit, ale v podstatě lze říci, že zachovává při posuzování správnosti nebo nesprávnosti toho nebo onoho slova pravou míru. Tak na př. není proti užívání cizích slov (srov. „kriterium národní“), zejména v odborném názvosloví, ale varuje a) před nadměrným užíváním cizích slov, zvláště kdybychom chtěli takto jen okrášlit svůj sloh anebo se pochlubit znalostí cizích slov před světem; b) před užíváním cizích slov tam, kde neznáme dobře jejich význam anebo kde si nejsme zcela jisti, že cizí slova čtenáři budou zcela srozumitelná. D. se domnívá, že ani jazyk vynikajících spisovatelů (ukazuje to na Mickiewiczovi) nemůže být vždy dnešku naprosto rozhodující instancí ve věcech jazykových. D. vychází totiž ze stanoviska, že umělecký jazyk je podmíněn historicky, zeměpisně a sociálně a že tedy neobsahuje sám v sobě žádné kriterium hodnocení. V úvodě svého spisu zdůrazňuje D., že jazyk je taková forma lidské činnosti, bez níž je jakákoli jiná činnost nemyslitelná. Vývody Doroszewského zasluhují plné pozornosti také u nás, ať v Čechách, ať na Slovensku, neboť tu o otázky jazykové správnosti byl a je dosud živý zájem. Stojí za zmínku, že D. prakticky rozvádí tyto své názory po léta v polském, rozhlase, jak o tom svědčí dříve vydaná kniha *Rozmowy o języku*, která vyšla ve Varšavě r. 1948.

O *některých zákonitostech překladatelské věrnosti* napsal zajímavý a podnětný článek Jiří Levý (SlaSl 14, 63—80). Obsahuje tři kapitoly; 1. Umělecké dílo a překladatelské pracovní postupy. 2. Národní a dobová specifičnost. 3. Překladatelská metoda a koncepce. Theoretické výklady jsou doprovázeny vhodnými příklady, takže čtenáři je sdostatek jasné, o jakou problematiku tu jde. Tak na př. je zajímavé srovnat dvojverší z *Macbetha* ve čtyřech překladech. První překlad: *Tříkrát pestrý kocour mňouk. / Ježek třikrát a jednou kvik (Ot. Fischer). — Druhý: Tříkrát pestrý kocour vlykal. / Tři a jeden ježek kvikal (J. J. Kolár). — Třetí: Tříkrát strakáč kocour mňouk', / tříkrát a jednou ježek kvik'. Čtvrtý: Tříkrát mourek zamňoukal. / Ježek zaškvik' čtyřikrát.* Některé věci jsou formulovány tak zhuštěně, že vyžadují u čtenáře často delšího uvažování, aby správně a přesně pochopil smysl textu. Domnívám se, že ani všechna tvrzení Levého nenajdou obecný souhlas a že dají podnět k diskusi.

O *překládání veršů* napsal několik poznámek zásadního rázu Karel Horálek (SlaSl 14, 49—62). Připomíná úvodem správně, že „základní problematika překládání veršů plyne z té věci, že veršované výtvořky básnické jsou těsněji spjaty se svým jazykovým materiálem než básnictví prosaické“. Je poučné, co soudí na př. o časoměrné prosodii v českém básnictví. I když byla časoměrná prosodie u nás theoreticky špatně odůvodňována, přece podle Horálka nelze říci, že by nerealisovala vůbec žádné rytmické možnosti. Zajímavé jsou též autorovy připomínky o překladech Vrchlického, Jiřího Taura (z Majakovského) a j.

Názvy pro kobzu. Tímto hudebním nástrojem se zabývá důkladně Ludvík Kunz v článku *Kobza* (ČE I, 13—26, 163—173) a zjišťuje jeho názvy a rozšíření v češtině i v cizích jazycích. Zaznamenává též výklady o původu jeho jména. Podotýkám, že V. Flajshans (Klaret a jeho družina, sv. II, ČA 1928, str. 306) odvozuje toto slovo (stč. kobos) z tureckého kobuz.

Přiručka fonetiky. Pro praktické i vědecké studium jazyka napsal Eugen Dieth za spolupráce Rud. Brunnera Vademecum der Phonetik a vydal v Bernu 1950 (stran XVI + 452). Přihlíží nejen k fonetice sluchové, ale i experimentální a najdou se tu i výklady o fonologii a fonometrii. Cenné jsou zde též připomínky o některých otázkách pravopisných, o fonetické transkripci a o pojmu „slabika“. Předností příručky je jasný výklad a množství příkladů, které jsou převážně vzaty z jazyků a dialektů germánských a rmanánských (kromě rumunštiny). Za vážný nedostatek knihy lze však považovati to, že tu chybí skoro veskrze dokladový materiál ze slovanských jazyků. Není sporu o tom, že by na př. v kapitole o tónovém přízvuku byla pro čtenáře velmi užitečná zmínka o srbocharvátské intonaci. Ve fonologickém oddíle se přidržuje D. názoru Trubeckého a Pražského linguistického kroužku. Odlišuje se od Trubeckého toliko v pojetí fonému. Učí ve shodě se staršími názory Trubeckého (*Allgemeine Theorie der phonologischen Vokalsystems; Polabische Studien*), že foném je „Lautvorstellung der menschlichen sprache“, ačkoli Trubeckoj ve svých Grundzüge jasně toto pojetí odmítl, neboť pro něj je foném „ein funktioneller Begriff“.

Uvedení do fonetiky a fonologie. Napsal je Wilhelm Brandenstein a vydal s názvem Einführung in die Phonetik und Phonologie (Viedeň 1950, 104 strany). Je to velmi přístupně psaná kniha nejen o základních věcech z fonetiky a fonologie, ale též z orthoepie a fonometrie. Vážnější i drobnější nedostatky této příručky: a) příliš stručný výklad o některých otázkách a odtud nejednou vyplývající nepřesnost definic; b) skrovný celkem počet obrázků a příkladů; c) malé lecky přihlížení k jiným jazykům nežli k němčině. Příjemně překvapuje, že se autor vyhýbá polemikám se stoupenci jiných názorů. Ve fonologii se hlásí B. ke škole Trubeckého.

IV.

1. *O indoevropských a slovanských názvech příbuzenských.* A. V. Isačenko v čl. *Indoevropskaja i slavjanskaja terminologija rodstva v svete marksistkogo jazykoznanija* (Slavia, roč. 22, 43—80) probírá s marxistického hlediska řadu příbuzenských jmen (syn, strýc a p.) a podrobuje četnou literaturu v tomto oboru kritice. Nalézá v nich mnoho stop prvotního řádu matriarchálního.

O jazykovědných termínech prajazyk, prajazykový, praslovanština a p. O těchto termínech pojednává Ant. Dostál v čl. „K některým termínům ze srovnávací slovanské jazykovědy“ (SVJ III, 167—173). Připomíná úvodem, že se soubírá sovětská jazykověda termínům prajazyk atd. vyhýbá, neboť tyto termíny souvisí s antihistorickou teorií o jazyce, která je nesprávná a reakční. Poté se zmiňuje o náhradách, které se za vzpomenu termíny v dnešních sovětských jazykovědných pracích navrhuji, a ukazuje, proč lze mít námitky proti jejich zavedení. Tak hodnotí na př. pojmenování „jazyk — osnova“, „jazyk — istočnik“, „istočnik — jazyk“ a pod. Ukazuje i na nevýhody označení, které navrhuje Bulachovskij (praslovanština = nejstarší slovanský jazyk a p.). Dostál uzavírá svoji stat návrhem, aby se termíny prajazyk a p. podržely, i když pokládá za samozřejmé, že tyto termíny nebudou mít nic společného s marrovským pojetím. Lze myslím Dostálovým vývodům přisvědčit. Padá tu jistě velmi na váhu i to, že na př. k termínu praslovanština lze snadno utvořiti adjektivum (praslovanský), adverbium (praslovansky) atd. — Ve vzpomenu termín pojednání se mluví ještě o jiných termínech: a) jazyková rodina, jazyková skupina; b) divergence, konvergence; c) diferenciacie, integrace; d) štěpení, míšení a křížení.

Slovanská metathese likvid. Touto otázkou již tolikrát probíranou se znovu zabývá Karel Horálek v čl. „Ještě k slovanské metathesi likvid“ (JSb 5, 123—127). Zčásti opravuje tu studie Št. Peciara o tomto předmětu (ČMF 25, 272—285; Linguistica Slovaca 3, 49—53). Tak na př. posunuje vznik skutečných slabičných likvid až do doby, kdy slabé jery zanikají a silné se vokalizují.

Některé úkoly slovanské jazykovědy. Stručně je nastiňuje J. Matl v pojednání „Einige Bemerkungen zur slavischen Sprach- und Literaturwissenschaft“ (WslJh, II. B., str. 50—72). Zdá se mu, že dosavadní jazykověda hledala smysl své práce přespříliš v „akrobatice hlásek“ a v „anatomii hlásek a tvarů“, a soudí, že by se měla napříště soustřediti hlavně na problémy týkající se jazyka a kultury. Vyzvedá zejména tyto úkoly: 1. Bádání o jazyce má býti v nejtěsnější souvislosti s bádáním národopisným; 2. dějiny jazyka mají býti v souvislosti s dějinami právními a 3. s dějinami osídlení obyvatelstva; 4. má býti věnována zvýšená pozornost slovníku a 5. sémantice. K jednotlivým odstavcům připojuje Matl nejdůležitější práce již uveřejněné z příslušných oborů (na př. E. Schneeweise o vánočních zvycích u Srbocharvátů; A. Meil; leta a E. Fraenkla o slově gospod; Petra Skoka o místních jménech na Balkáně;

V. Jagíče, Kulbakina a van Wijka o lexiku staroslověnštiny; Rozwadowského o sémasiologii atd.). Literaturu Matlem seznámenanou bylo by možno nejednou arci rozhojnit. Tak na př. V. Machek psal o slovech pán (i gospodě), Ant. Profous vydal tři objemné svazky monumentálního díla Místní jména v Čechách a p.

Bibliografický přehled slovanské jazykovědy. Se značným zpóźděním, které bylo zavíněno poměry poválečnými, vyšel „Przegład bibliograficzny za lata 1935—1945“ jako druhá část 16. svazku revue RS (s vrocením 1950); 17. svazek s bibliografií za léta 1946—1948 má vyjíti podle plánu redakce co nejdřívě. Bibliografie se skládá z 11 oddílů; za ní následuje seznam zkratk spolupracovníků i vyexcerpovaných časopisů a sborníků. Z českých spolupracovníků jsou tu jmenováni ak. B. Havnánek a V. Polák, ze slovenských V. Blánár. U jednotlivých hesel se najde někdy stručný obsah, hodnocení a recense. Oddíl český a slovenský (grupa czesko-slowacka) obsahuje úhrnem 726 čísel.

O lužické kultuře. O této důležité otázce, o které se v posledních letech mnoho a živě diskutuje a která má i pro slovanskou jazykovědu velký význam, zmínil se Jan Eisner v pojednání „Boj naší archeologie o nový názor na slovanský dávnověk“ (sb. Zd. Nejedlámu Čs. akademie věd 1953, 641—647). Oceňuje práci českých archeologů, zejména Dobrowského, Šafaříka, Vocela, Niedera a Piče, kteří se obírali slovanským dávnověkem, a usuzuje, že byla namnoze velmi úspěšná. Připomíná, jak v přítomné době bádání ruských a polských učenců u prvotním Slovanstvu má příznivý vliv i na bádání u nás. Sám nepochybuje o účasti lužické kultury na slovanské ethnogenesi, ale domnívá se ve shodě s některými polskými badateli, že na vzniku západního Slovanstva má bezpečně podíl toliko východní část lužického území, sahající od řeky Odry k okraji bazénu řeky Pripeti. O tom, zda kmen (nebo svaz kmenů) Lugiů, sedící na sever od našich Sudet mezi Labem a Vislou, patřil zcela nebo aspoň zčásti k Slovanům, lze podle E. prozatím vysloviti jenom domněnku.

Plurál v příslovečných určeních místa a času ve slovanských jazycích. Józef Trypućko, který poslední dobou vydal ve spisech uppsalské university několik zajímavých prací (Słowianskie przysłowki liczebnikowe typu stesl. dwaśdi, trześdi, 1947; Mianownik w roli przysłowka w słowianskich językach I, 1948; Les adverbes en esky dans la langue polonaise 1951) napsal monografií Le pluriel dans les locutions adverbiales de temps et de lieu en slave (Uppsala universitets arsskrift — Acta universitatis uppsaliensis 1952). Na široké základně indoevropských jazyků probírá autor v pěti kapitolách příslovečná určení v jednotlivých slovanských jazycích (srov. na př. čes. [stojí anděl] v hlavách, pol. v glowach, rus. a ukrajinsky v golovach). V šesté kapitole, závěrečné, podává výsledek svého zkoumání. Zaznamenává názory badatelů, kteří se obírali tímto thematem, a podává svůj výklad. Soudí, že plurál v uvedených příslovečných určeních nelze vykládati ani ze smyslu jednotlivých slov, ani ze sémantického rozdílu mezi plurálem a singulárem, nýbrž z podmínek formálních. Z českých pramenů uvádí IV. díl Gebauerovy Historické mluvnice v úpravě Trávníčkové, Gebauerův Slovník staročeský, Jungmannův Slovník česko-německý, Kottův Česko-německý slovník a Akademický Příruční slovník jazyka českého; první díl Jiráskovy kroniky U nás, Babičku Bož. Němcové, Raisův Kalibův zločin, Oberpfalcerův spis Jazyk knih černých, Zubatého Baltische Miszellen a Gregorovu studii „Číslo, rod a osoba v hanáckém nářečí kolem Slavkova a Bučovic“ ve sborníku Mnema na počest Zubatého. České příklady jsou otištěny celkem správně, jen tu a tam se najde prohršek proti kvantitě (rano, přišel, zábíti a p.).

2. *O nově nalezeném emauzském charvátsko-hlaholském zlomku žaltáře.* S tímto názvem podává Jos. Kurz (Slavia 22, 81—104) především podrobný popis pergamenového listu, popsaného hlaholským písmem hranatého typu, nalezeného v lednu 1952 při opravných pracích v pražském Emauzském klášteře a chovaného nyní v knihovně Národního musea v Praze (sign. 1Dc 11/22). Obsahem textu, jak zjistil K., je 1. verš (bez nadpisu) — 30. v. (neukončený) žalmu 106. Za popisem a otiskem textu následuje důkladný rozbor paleografický, jazykový a textový. A v kapitole poslední uzavírá přiléhavě autor, že „náš zlomek je malý, ale opět další svědek slovanské minulosti Emauz“ a že emauzský klášter byl také „významným střediskem hlaholismu pro země sousední“ a „východiskem snah po slovanské sounáležitosti, kterým byly posíleny starší tradice domácí“.

Evangeliiar cívídalský. O tomto cenném kodexu, který je chován v severoitalském městě Cividale a který patří k starým latinským textům evangelijním, bylo již mnoho psáno, a to také z toho důvodu, že na okraji jeho listů bylo zapsáno mnoho osobních jmen výhradně slovanského nebo germánského původu. Těmito osobními jmény se u nás v poslední době mnoho zabýval Ján Stanislav a interpretoval je nejednou

značně smělym způsobem. Do 2. svazku sborníku *WelJh* (1952, str. 6—21) napsal o Evangeliáři velmi cennou a podnětnou studii italský slavista Arturo Cronia (před lety působil též v Praze) s názvem *Revision der slavischen Eigennamen im alten Evangeliar von Cividale*. Probírá kriticky slovanská jména tolika na listech 5', 6' a dochází k závěrům namnoze se lišícím od výkladů, jež podali dřívější badatelé, zejména F. Rački, R. Kos a Ján Stanislav. Cronia vyčítá slovanským učencům, i Stanislavovi, nedbalost (*Nachlässigkeit*), s jakou se opírají o nepřesné vydání vlastních jmen z Evangeliáře cividalského, poričeně C. L. Bethmannem (*Die Evangelienhandschrift zu Cividale, Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, II. Band, 1877*). Stojí za zmínku, že část tohoto Evangeliáře je v Praze a že o ní psal Dobrovský v proslulé rozpravě z r. 1778 *Fragmentum Pragense evangelii Sancti Marci vulgo autographi* (o vlastních jménech se však nezmiňuje); tu rozpravu vydala nyní ČSAV znovu.

3. *O jazyce literárních děl*. S tímto titulem vyšel sborník statí, jež za redakce Jaroslava Bauera, Milana Jelínka a Radoslava Večerky připravil a přeložil kolektiv slovanského semináře filosofické fakulty a filologického semináře pedagog. fakulty v Brně. Obsáhla kniha (390 stran) vyšla z podnětu a nákladem Československo-sovětského institutu v Praze r. 1952. Publikace, obsahující v překladech řadu statí od sovětských jazykovědců, literárních pracovníků a spisovatelů, skládá se v podstatě ze tří oddílů. První obsahuje studie o významu Stalinových statí především pro rozvoj literární vědy (články od Novikova, Běleckého a Jegolina). Do druhé části jsou zahrnuty statí o zásadních otázkách jazyka v umělecké literatuře (po jedné práci od Vinogradova, Tomaševského, Fadějeva, Levina, Revjagina a Jagova, dvě od Tarasenkova). Do třetí skupiny jsou zařazena pojednání, která rozbírají umělecký styl jak ruských klasiků, tak i sovětských literárních mistrů (sem patří články od Vinogradova, Šiškinové, Drozdova, Percova a Ščerbinové.) Čtvrtá část obsahuje stať tolika jedinou: *Problémy jazyka umělecké literatury* (redakční článek listu *Literaturnaja gazeta* z 13. 10. 1951). Výběr překladů je zahájen dvěma úvodními statěmi, a to úvahou Fr. Trávníčka *O uměleckém jazyce ve světle Stalinových jazykovědných statí a informačními poznámkami Milana Jelínka o umělecké diskusi týkající se literatury a umělecké mlvy a o metodě práce při sestavování sborníku*. K publikaci je připojena péčí Zd. Smejkal bibliografie sovětských prací o jazyce literárních děl (od vydání Stalinových statí v polovině r. 1950 do konce r. 1951). Jsou v ní seznámenány studie všeobecné, monografické statí o jednotlivých spisovatelích a práce obírající se dílem zásadami při překládání, dílem metodikou rozboru literárního jazyka ve škole. Praktickou cenu sborníku zvyšuje rejstřík jmenný a věcný. Sborník obsahuje nepochybně mnoho cenného poučení i pro naši linguistiku, literární vědu a kritiku, neboť jde namnoze o problémy nejen specificky ruské, nýbrž obecné vůbec. České překlady lze v podstatě pochválit, třebaže tlumočení originálu nebylo vždycky snadná věc a třebaže v jednotlivostech byl by pozorný čtenář někdy míněni jiného. Naproti tomu byl by možný spor o to, zda bylo účelné vybrané statí zkracovati vůbec. Jelínek vysvětluje a omlouvá zkracování tím, že bylo třeba vyhnouti se opakování a přemítě ruských příkladů, pro něž prý nebylo možno najíti vhodné ekvivalenty. I když byly pro zkracování důvody vážné, přece se jen zdá, že se v zkracování některých statí zašlo příliš daleko. Zvlášť nepřijímáme je to, že někde není volbou jiného druhu písma naznačeno vůbec, je-li něco vypuštěno, takže jsme na rozpacích, běží-li o stať úplnou nebo zkrácenou. Podle mého soudu bylo by dozajista také ku prospěchu knihy a lepšího pochopení textu, kdyby byl český překlad ruských příkladů doprovázen po každé příslušným místem v originálu. Sr. podrobnou kritiku sborníku od Vlad. Barneta (*SVJ* 1953, str. 409—415).

Historická mluvnice ruštiny. Napsal ji P. J. Černych, nazval *Istoričeskaja grammatika ruskogo jazyka* a vydal v Moskvě r. 1952 (*Učpedgiz*, stran 312). Kniha, určená především studentům pedagogických fakult a učitelských ústavů, skládá se ze čtyř hlavních částí. V první, úvodní, zabývá se autor historií ruského jazyka a upozorňuje na její obsah a úkoly, v druhé probírá hláskosloví a vysvětluje změny v ruském jazykovém systému od dob, kdy se východoslovanské kmeny definitivně odloučily od Slovanů jižních a západních, až po současnost (1. změny před 11. stol.: ztráta nosovek, plnohlási a p.; ztráta a vokalizace jeri, přechod u > y a p.; 2. po 11. stol.); v třetí pojednává obšírně o morfologii a stručně, ba až skoupě o syntaxi a ve čtvrté podává krátké poučení o tom, jak se během století rozhojňovala ruská slovní zásoba v nejtěsnější souvislosti s vývojem společenských vztahů, výroby a hmotné kultury. Některé Černychovy výklady stojí zvlášť za zmínku, neboť se dotýkají zhusta otázek sporných a nevyřešených s konečnou platností. Tak na př. autor se přidružuje theorie Obnorského,

podle níž není základem spisovného jazyka ruského jazyk staroslověnský, nýbrž jazyk čistě ruský, který byl spisovným jazykem na Rusi už před přijetím křesťanství. V druhém oddíle rozvíjí Č. domněnku, že hlaholské písmo je původu východoslovanského. Český dialektolog si přeče ze zájmem také autorovy výklady o vztazích nářečí k spisovnému jazyku. Pozoruhodný je též Černychův pokus o vymezení rozsahu základního slovního fondu v soudobé ruštině (patří sem na př. názvy těla, příbuzenských a společenských vztahů, výrobních nástrojů, základní termíny z oblasti umění, slova spojená s vojenskou obranou a p.). Bude jistě užitečné, jestliže se kriticky přihlédně k Černychově příručce u nás zejména teď, kdy se připravuje jako kolektivní práce historická mluvnice češtiny.

Akademická mluvnice spisovné ruštiny. Nákladem Akademie věd SSSR vyšel I. díl monumentální gramatiky spisovné ruštiny s názvem *Grammatika ruskogo jazyka* (1952, 1019 paragrafů, 720 stran velkého formátu). Obsahuje toliko fonetiku a morfolonii, neboť druhý díl bude věnován syntaxi. Je to dílo kolektivní. Hláskoslovi z největší části pochází od akademika L. V. Šerby. Vedle něho zpracovali jednotlivé úseky významní sovětsí linguisté Vinogradov, Pospelov, Šapiro, Istrinová, Galkinová-Fedoruková a j. Všecky oddíly nejsou zpracovány stejnou metodou; značné rozdíly jsou též v rozsahu jednotlivých kapitol; redakční kruh (Vinogradov, Istrinová, Barchudarov) nedovedl po každé v plné míře dosáhnouti žádoucí jednotnosti. Je to mluvnice určená nejširším vrstvám lidovým, které mají základní školní vzdělání. Proto se autoři vyjadřují slohem pokud možno jasným a srozumitelným, proto se ani nepouštějí podrobně do složité mnohdy problematiky některých jevů a neuvádějí odbornou literaturu. Akademická gramatika, jak je v předmluvě (str. 4) výslovně zdůrazněno, usiluje o stabilisaci jazykové normy. V případech, kde podoba některých jevů nebo tvarů není doposud ustálena, uznávají autoři ten variant za spisovný, o němž jsou přesvědčeni, že je vpravdě živý, že má tendenci dále se vyvíjet (tak na př. přijímají jako spisovné gen. a dat. sing. u přivlastňovacích adjektiv na -ogo, -omu: maminogo, maminomu). Cenná a obsažná je kapitola o přízvuku (str. 182 a n.), která přijde vhod zejména cizincům. K problému, o kterém se mezi sovětskými linguisty hojně diskutuje, zda nauku o tvoření slov lze bez výhrad zařadit do mluvnice, rozřešila Akademická gramatika tak, že rozeznává morfolonii v širším a užším smyslu. A právě v morfolonii ve smyslu širším probírá odvozování a skládání slov. Srov. podrobnou recenzi tohoto spisu od L. Duroviče (SVJ III, 66—75).

Slovar' ruskogo jazyka. S tímto titulem vyšlo nové (druhé) vydání tohoto jedno-svazkového slovníku soudobé ruštiny (Moskva 1952; 848 stran kvartového formátu), jež sestavil S. J. Ožegov. Proti dřívějšíku se autor snažil své dílo zdokonalit: a) zastaralá slova byla vypuštěna; b) nově byly zařaděny nedávno teprve vzniklé a obecně rozšířené výrazy, hlavně termíny sociálně politické; c) význam mnohých slov byl výstižněji charakterisován nežli dříve. Ožegov hojně těžil jak ze Stalinových statí o jazyce, tak i z recenzi, jež byly napsány o prvním vydání jeho díla.

Velký rusko-český slovník. Zpracovává ho za vedení L. Kopeckého, ak. B. Havránka a K. Horálka kolektiv spolupracovníků a vydal Československo-sovětský institut v Praze. Vyšel z něho r. 1952 prozatím I. díl A—Ň, který obsahuje stran XXII + 645. Podle úvodních slov redakce má tento Slovník zachytit slovní zásobu spisovné ruštiny, jak se ustálila v 19. a 20. věku a pomáhat překladatelům a škole, má zvyšovat znalost ruštiny mezi naším pracujícím lidem a usnadňovat práci všem našim pracovníkům v oboru hospodářství, techniky, vědy a kultury. V předmluvě je výtčen rozsah Slovníku, vypsán postup práce na něm, vyjmenování spolupracovníci, podán podrobný návod k užívání Slovníku a vyloženy všechny zkratky. Slovník je zpracován velmi pečlivě, i když není bez drobnějších nedostatků. Je v něm shrnuto přes 20.000 slov, tedy počet dozajista velký, ba až překvapující, zvláště když uvážíme, že po této stránce daleko předčí známý čtyřdílný výkladový slovník Ušakovův, který jinak byl našemu Slovníku základem. Pochvaly zasluhuje též vzorná typografická uprava Slovníku. Srov. důkladnou a podnětnou recenzi B. Ilka (SVJ III, 241—246).

Metodika punktuacii. Tato knížka, která vyšla už v třetím vydání a kterou napsal S. J. Abakumov (Učpedgiz, Moskva 1951, stran 117), je sice určena pro vyučování interpunkci na sovětské střední škole, ale obsahuje některé věci, které mohou zajímat i širší obec čtenářskou. Příručka se skládá ze dvou částí. První podává stručně teorii ruské interpunkce, druhá obsahuje poznámky rázu metodického. Po právu zdůrazňuje A. u interpunkce její těsné spětí s logickým usuzováním. Zvýšenou pozornost věnuje závislosti interpunkčních znamének na pausách. Ačkoli se velmi často klade na př. čárka tam, kde v mluvené řeči bývá pauza, nemusí tomu býti tak podle jeho soudu vždycky. Platí prý to i obráceně: kde je v psaném projevu čárka, nemusí být v řeči

mluvené pauza. Zajímavé jsou také autorovy výklady o vztahu mezi intonací a interpunkčními znaménky.

Historická mluvnice ruštiny pro Slováky a Čechy. Profesor Slovenské university A. V. Isačenko vydal po rusku své Přednášky z historické mluvnice ruského jazyka (Učební texty vysokých škol, pedagog. fak. Karlovy university, 1952, stran 107). V 57 odstavcích nesterjné dlouhých jsou probrány stručně, někdy až příliš stručně nejdůležitější části z historické ruské mluvnice. Náročnější čtenář sáhne pro důkladnější poučení ještě k pracím jiným. Autor vychází ze Stalinových statí o marxismu v jazykovědě a končí výkladem o ruském jazyce za sovětské epochy. Ke knize je připojena mapka, na níž jsou barevně zakresleny ruské dialekty podle Avanešovova spisu Očerki ruskogj dialektologii.

4. *Za českou předlohou staropolské bible.* Tak nazval Vladimír Kyas svůj článek (Slavia 22, 112—124), v němž se snaží přispět k novému a úspěšnému řešení otázky, kterému českému rukopisu stojí nejbližší staropolská nedokončená Bible královny Žofie, vzácný to památník česko-polských styků v 15. stol. Srovnává pozorně jak větší celky, tak i kratší úseky v staročeských rukopisných biblích vzhledem k problematice vzpomenuté staropolské bible a dochází k jistým závěrům. Oprávněně soudí, že prozkoumání celé Bible královny Žofie se zřetelem na původní český text „povede neúspěšněji k vyřešení všech nejasností v této památce skoro beze zbytku“. A má dozajista pravdu i v tom, že tímto pracným srovnáváním získá nejen polské, ale také naše písemnictví, protože důkladnější znalost rukopisných biblí českých osvětlí lépe než dosud po nejedné stránce kulturu českého národa ve 14. a 15. století.

Číslovky v polštině. Francouzský slavista Henri Grappin, zabývající se především polštinou (Grammaire de la langue polonaise 1942; Introduction phonétique à l'étude de la langue polonaise 1944), vydal svoji monografii Les noms de nombre en polonais nákladem Polské akademie v Krakově 1950. V stručném úvodním slově vysvětluje, že jeho práce měla býtí částí jeho francouzské Historické mluvnice jazyka polského, ale že ji musil pro značný rozsah uveřejnit samostatně. Podotýká, že jediná polská práce o číslovkách, která snese přísnější měřítko, je rozprava Liczebnik główny w polszczyźnie literackiej od Zenona Klemensiewiczze z r. 1930. V prvních třech kapitolách probírá původ, sklonění a význam číslovek základních a neurčitých a v dalších třech číslovky druhové, číslovky typu pólтора, półgodziny a półgodzina a číslovky řadové. Výklady jsou velmi jasné a jsou doprovozeny četnými a vhodně volenými příklady z literárních památek starých i nových.

Kujavské dialektu v Polsku. Zenon Sobierajski uveřejnil s názvem Gwary kujawskie v Pracích komisji filologicznej, vycházejících péčí Towarzystwa przyjacioł nauk v Poznani (sv. 14, seš. 2, 1952) popis kujavských nářečí v 87 obcích, a to převážně ve východní části okresu Mogilno a v okresech Inowrocław, Aleksandrów a Włocławek. Mimo to přihlédl k mluvě v několika místech okresů sousedních. Důkladně probral hláskosloví („fonetiku“) a tvarosloví, stručně nauku o tvoření slov a skladbu. K monografii jsou přidány čtyři dialektické texty (v jedné zaznamenal S. vypravování devítiletého školáka) a mapka, na níž jsou zakresleny isoglosy některých jevů hláskoslovných a tvaroslovných. Materiál je po nejedné stránce zajímavý i pro českého dialektologa (velká záliba v příponě -ak a p.).

Brno, Berno? Przegląd kulturalny přinesl v 2. č. (r. 1953) stať O przekładach tym razem filmowych, v níž se čte výtka, že se v československém filmu Zasadzka užívá názvu Berno místo Brno. V článku Berno a nie Brno (Poradnik językowy 1953, str. 33—35) Władysław Oszelda dokazuje citáty ze starších prací těšínských Poláků, že v polštině jedině správné pojmenování je Berno, nikoli Brno, mimo jiné prý i proto, že souhlásky *b*, *r*, jsou-li vedle sebe v tak krátkém slově, nezní pěkně. Oszelda položil tu problém správnosti a nesprávnosti nevhodně. Nejde zde v podstatě o to, že bylo a je v obyčeji nazývat po polsku někdejší hlavní město Moravy Berno, nýbrž o to, zda se mají ponechávat zeměpisná jména v jiném jazyce v původní podobě. Autorka článku v Przeglądu soudí, že ano. O. s tím nesouhlasí. Estetický zřetel, zda to slovo zní pěkně nebo nepěkně, nepadá tu na váhu.

O vzájemném působení sousedních jazyků v pohraničních oblastech. Tímto námětem se podrobně obírá na konkrétním podkladě Stefan Hrabec v knize „Elementy kresowe v jazyku niektórych pisarzy polskich XVI i XVII v.“ (Towarzystwo naukowe v Toruniu, prace wydziału filologiczno-filozoficznego, tom III, zeszyt 2, 1949). Všimá si u jednotlivých spisovatelů vlivu po stránce hláskoslovné, slovtvorné, lexikální a pod. Tak na př. u Stan. Orzechovského se neobjevují působením ruštiny předpokládané samohlásky nosové (pobludzić), je doloženo ruské plnohlási (Woloch) a epenthetické *l* (korabl') vyskytují se výrazy orientální (basza, orda, soltan atd.).

5. *Lužickosrbská bibliografie*. Jacob Jatzwauk, naposled ředitel městské knihovny v Budyšině (zemřel 1951), vydal r. 1952 v druhém, rozšířeném vydání nadmíru záslužný spis *Serbische (wendische) Bibliographie (XX + 500 stran)*. Práce vyšla v Berlíně v *Berichte über die Verhandlungen der Sächsischen Akademie der Wiss. zu Leipzig* (tř. filologicko-historická 98, 3). Bibliografie zaznamenává celkem v 13 oddělech 7.580 prací, které se týkají Lužických Srbů, ať už běží o vlastivědu, ať o řeč a literaturu, ať o dějiny, ať o hospodářské otázky a pod. U spisů s názvy lužickosrbskými je připojen zpravidla německý překlad. Publikace jsou seřazeny v jednotlivých kapitolách pořádkem časovým. Praktickou cenu Bibliografie zvyšuje čtvrtý rejstřík (úhrnem 42 stran). Tu a tam leccos chybí, jak ani jinak býti nemůže u díla, které sestavoval jednotlivec svým úředním povoláním značně zaneprázdněný. Mimo to nutno uvážiti, že pro rušná léta předválečná, válečná a poválečná (1. vydání je z r. 1929) nebylo možno Jatzwaukovi konati bibliografická studia na př. v Praze, v Poznani, ve Varšavě a v Bělehradě.

6. *O středověké literatuře u jižních Slovanů od jejich začátků až do 15 stol.* napsal rozsáhlou příručku především pro italské čtenáře Franjo Trogranić“ a pojmenoval jí *Literatura medioevale degli Slavi meridionali* (Řím 1950). Po úvodní části, v níž autor popisuje osídlení jižních Slovanů v nynějších oblastech, jejich kulturu a pokřesťanství následuje pět nestejně rozsáhlých kapitol: I. O životě a působení Konstantina a Metoděje, o pannonských legendách, o hlaholici a cyrilici a p.; II. o osudu díla obou slovanských věrověstů v jednotlivých zemích (na Moravě, v Čechách, v Rusku, v Polsku a v jihoslovanských oblastech); III. a IV. O literárním dědictví Konstantinově a Metodějově u jižních Slovanů. V. O autonomním literární tradici u jižních Slovanů. Spisovatel uplatňuje všude své charvátské katolické stanovisko a odtud si vysvětlíme, proč je na mnoha místech značně jednostranný a proč s ním nelze často souhlasiti. Kniha obsahuje řadu výkladů, které mohou zajímati netoliko literárního dějepisce, nýbrž i linguistu a kulturního historika vůbec. Literaturu předmětu bylo by lze leckde doplnit. Tak na př. by stál za zmínku Weingartův spis *Československý typ církevní slovančiny z r. 1949*, který připravil do tisku z pozůstalosti svého učitele Ján Stanislav. Ve třeba litovati, že se tu najdou velmi četné tiskové chyby (Sobolenskij m. spr. Sobolevskij, Taubetzkoj m. Trubeckoj a j.).

7. *O bulharském pravopise*. Jak je v odborném slovanském světě obecně známo (srov. na př. stat. Jos. Páty Spisovný jazyk bulharský ve sb. *Slovenské spisovné jazyky v době přítomné — 1937*, zvl. str. 226—232), úprava bulharského pravopisu byla a je otázka velmi ožehavá. V časopise *Bългарски език* (I. roč. — 1951, 1. dvoješit), který bude pravděpodobně náhradou za list *Ezík i literatura*, jsou otištěny referáty, které byly proneseny na konferenci o bulharském pravopise, uspořádané Bulharskou akademií věd v červnu 1951. Zúčastnili se jí linguisté, učitelé, studenti, byli tu přítomni i zástupci korektorů a sazečů. Toho, kdo zná poněkud historii prudkých bojů o bulharský pravopis, nepřekvapí, že zde byly proneseny názory velmi protichůdné, zejména že byly požadovány radikální změny dosavadní grafiky. Tato anketa je po nejedné stránce zajímavá i pro Čechy (tak na př. stat. St. Ilčeva o psaní cizích slov).

Charakteristické znaky makedonštiny, pokud se projevují hlavně v hláskosloví a v přízvuku, zjišťuje Persida Haraschová-Viretová, rodilá z Bitolje v Makedonské republice, v článku *Zur Charakteristik des Makedonischen* (*WslJb* I, str. 87—100) a dokazuje tak, že makedonštinu sluší pokládati po právu za samostatný slovanský jazyk. Úvodem se zmínje o dlouholetých sporech mezi jazykozpytci (Belčić, Conev, Mladenov a j.), zda makedonština je bulharský nebo srbský dialekt či zda možno viděti v ní jazyk samostatný. Byly to polemiky častokrát velmi prudké a podrážděné. V jednom se však tito jazykozpytci shodují, v tom totiž, že makedonština stojí svými archaistickými formami nejbližše staroslověnštině.

8. *Mluvnice makedonštiny*. Napsal ji Krume Kepeski, nazval *Makedonskata Grammatika* a vydal 1950 v třetím, opraveném vydání. Nebyla obecně přijata se souhlasem, zejména narazilo na odpor to, že proti dvěma předchozím vydáním, kde byly v deklinaci tolika tři pády, zavádí tu autor již pátý sedm. Odborná kritika vytýká, že tato novota nemá ve skutečném jazyce žádnou oporu.

O spisovné makedonštině. Základem nedávno vzniklé spisovné makedonštiny se staly západní dialekty v okolí Skoplje a Bitolje, které nejméně podléhají vlivu sousedních jazyků, srbských a bulharských. Filozofická fakulta ve Skoplji začala vydávati r. 1950 měsíčník *Makedonski Jazik*, který se má obíratí četnými theoretickými úkoly i praktickými potřebami, jak je naléhavě vyžaduje nový spisovný jazyk. Tak se tu na př. probírají otázky týkající se gramatiky, lexika, jazykovědné terminologie a pod. Odpovědným redaktorem je Blaže Koneski. V prvním ročníku mnoho místa zabraly zvláště

články o užívání vztažných zájmen što, koj što, koj, o přízvuku v slovech domácích i cizích a o pravopise.

V.

K počátkům českého knižtisku. Obecně se ujal u nás v poslední době názor Z. V. Tobolky, pronesený naposledy ve spise *Kniha*, její vznik, vývoj a rozbor, 1949, že první česká tištěná kniha je kronika Trojanská, že byla vytištěna r. 1468 pravděpodobně v Plzni a že tiskař byl patrně Čech. Emma Urbánková (z pražské univerzitní knihovny) podrobuje celou otázku novému, velmi důkladnému rozboru ve stati s titulem svrchu uvedeným (VKČSN 1952, stran 25) a přichází k závěru, že nebude možno pravděpodobně nikdy zjistit, kým, kde a kdy byla Kronika vytištěna. Pokládá však za vyloučeno, že tak rozměrná kniha mohla býti vytištěna r. 1468. Soudí, že v tak těžké době, kdy bylo království Jiřího z Poděbrad nebezpečně ohroženo nepřítelem vnitřním i vnějším, nebylo dosti předpokladů pro dokonání tisku, a má za to, že teprve za Vladislava II., kdy nastaly v Čechách klidnější poměry, mohli se Čechové odvážiti pokusu o vlastní tisk. Námitky Urbánkové proti r. 1468 jsou přesvědčivé. Na závěr svého pojednání mluví autorka o jiných českých prvotiscích, na př. o Statutech arcibiskupa Arnošta z Pardubic, vytištěných v Plzni r. 1476, o Pražském misálu z r. 1479 a j.

Urbář panství frýdecko-místeckého z r. 1580. Vydali ho velmi svědomitě Boh. Sobotík a Andělín Grobelný, otiskli jako přílohu k 2. úslu Slezského sborníku (*Acta Silesiaca*, roč. 51, 1953) a doprovodili instruktivní předmluvou. Z předmluvy se dovidáme mimo jiné o důvodech, které vedly k vydání Urbáře. Urbář je totiž základním pramenem k poznání osídlení beskydské oblasti. Pochází ze začátků druhé velké kolonizační vlny, jež zalidnila horská území jižního Těšínska a přilehlé Moravy. Urbář se zachoval ve dvojím podání, českém a německém; obojí je uloženo v arcibiskupském archivu kroměřížském. Protože jde v Urbáři o českou předlohu, kdežto německý text je překlad, je otištěn doslovně toliko urbář český a všechny odchylky a změny v německém textu od českého znění jsou pečlivě zaznamenány. Urbář je netoliko velmi důležitý pramen pro studium výrobních poměrů a vztahů za feudalismu, ale také pro filologa jak po stránce mluvnické, tak i slovníkové (masař = řezník, „hrněří Frydku sů štyre“, k zámkovej potřebě = k potřebě zámků a pod.).

K dějinám Královské české společnosti nauk. Václav Vojtíšek, vedoucí redaktor VKČSN, otiskuje tu (roč. 1951, stran 23) s názvem „180 let Královské české společnosti nauk“ svoji přednášku, kterou proslavil v jubilejním cyklu 18. 10. 1951. Sleduje v ní stručně, ale výstižně osudy této naší významné vědecké instituce od r. 1770, jež „možno pokládati za bezpečné východisko veliké práce a zásluh“ Společnosti, až do r. 1951, kdy byla uspořádána k 180. výročí jejího trvání výstava v pražském Uměleckoprůmyslovém muzeu. Zajímavé a poučné jsou Vojtíškovy připomínky k utrakvistu Společnosti, který ji zatěžoval zejména tehdy, když Němci sami na Společnost resignovali.

Československá akademie věd. Počátkem r. 1952 byla jmenována vládou komise, která měla prozkoumati podmínky pro úspěšný vývoj vědecké práce v Československé republice a podati pak návrh na reorganizaci našeho vědeckého života. Na podkladě tohoto návrhu byl schválen zákon o Československé akademii věd vládou a Národním shromážděním a prezident republiky Kl. Gottwald rozhodnutím z 12. listopadu 1952 jmenoval první členy Akademie a jejím prezidentem prof. Zd. Nejedlého. 17. listopadu 1952 se konala v Národním divadle slavnostní schůze, na níž ak. Jar. Böhms přečetl pozdravný dopis prezidentu republiky a zásadní projev učinil předseda vlády Ant. Zápotocký, který ukázal na povinnosti vědy ve státě budoujícím socialismus. Zprávu o činnosti vládní komise podal prof. Lad. Štoll a zasedání pozdravili V. V. Vinogradov za sovětskou delegaci a J. G. Crowther za Světovou federaci vědeckých pracovníků. Dne 18. listopadu 1952 dopoledne se konalo první plenární zasedání Akademie, na němž vyzvedl její úkoly Zd. Nejedlý a tlumočili pozdravy zástupci zahraničních vědeckých institucí. Odpoledne bylo zvoleno prvních 43 členů-korespondentů. Při Akademii je zřízeno osm sekcí, předsedou osmé sekce je akademik Fr. Trávníček.

Československá společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí. Ve dnech 21. a 22. června 1952 konal se v Praze ustavující sjezd Československé společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí, která chce soustavným a promyšleným šířením politických a vědeckých poznatků přispěti k posílení vlasteneckého a socialistického uvědomění našeho lidu. Práce je soustředěna do jednotlivých sekcí a v krajských městech jsou zřízeny pobočky Společnosti.

Listy filologické začaly vycházeti r. 1953 péčí kabinetu pro studia řecká, římská a latinská při Čs. akademii věd za hlavní redakce akad. Ant. Salače. Nový časopis, aby naznačil souvislost se staršími Listy filologickými, připojuje u svého prvního ročníku označení, že tu zároveň jde o ročník sedmdesátý šestý. List si všímá především starověku a vztahů byzantské kultury ke kultuře naší a slovanské vůbec. Dále přihlíží ke klasické filologii, k staré české literatuře a ke srovnávacímu jazykozpytu. Časopis bude vycházeti dvakrát ročně.

O Jos. Dobrovském napsal studii akad. Boh. Havránek do sborníku „Zd. Nejedlému Československá akademie věd“ (1953, 401—414) s názvem „Jos. Dobrovský a pokrokovost v jeho slovanství“. Mluví tu mimo jiné o významné studijní cestě Dobrovského do Švédska a do Ruska, o jeho proslulých Institutiones linguae slavicae dialecti veteris, o pozoruhodných pracích při řešení základních problémů cyrilometodějských, o jeho velikém hodnocení Slova o polku Igorově atd. Sluší připomenouti, že nová Akademie věd podle Havránkova sdělení vydá ještě r. 1953 Dobrovského „Rossica“, jeho kritický rozbor evangelia sv. Marka a jiné spisy a projevy. Z drobností (str. 406) stojí za zmínku Havránkova připomínka o duševní chorobě Dobrovského: „Nezbavil se... zcela jistě trpkosti z těžkého mládí, která se pak projevovala v jeho občasných závchatech duševní choroby.“

K jubileu Dobrovského. K dvoustému výročí narozenin Dobrovského (17. 8. 1753) napsal populární a velmi instruktivní článek J. V. Bečka s titulem „Dobrovský a český jazyk“ (ČJ III, 161—171). Po stručném úvodu o mluvnici českého jazyka před Dobrovským rozbírá podrobně jednotlivé práce Dobrovského, jako na př. Die Bildsamkeit der slawischen Sprache, Entwurf zu einem allgemeinen Etymologikon der slawischen Sprache, zvl. však Ausführlisches Lehrgebäude der böhmischen Sprache v obou verzích (1809, 1819). Uzavírá své pojednání takto: „J. D. je v pravém smyslu zakladatelem naší jazykovědy a prvním zákonodárcem našeho nového jazyka. Navenek chladný a skeptický vědec vytvořil dílo svědčící o vroucí lásce k národu a o pevné víře v jeho budoucnost.“

Historik českého jazyka Jan Gebauer. Tak nazval svůj článek Fr. Trávníček (Sborník „Zd. Nejedlému Československá akademie věd“ 1953, str. 610—620). Především obšírně vyzvedá Gebauerovy zásluhy, které si získal o českou vědu tím, že nezvratně dokázal podvrženost Rukopisů s jazykového hlediska. Cení si u něho zejména to, že nepůvodnost Rukopisů ukázal netoliko na jednotlivých slovech, tvarech, vazbách atd., nýbrž na celé struktuře jazyka. Dále vysoce hodnotí Trávníček jednotlivá díla Gebauerova, Historickou mluvnici, Slovník staročeský, Příruční mluvnici, školská mluvnice, edice některých staročeských památek, účast při úpravě českého pravopisu v prvním desetiletí 20. století a j., i když nepopírá, že leccos je dnes nahrazeno pojetím správnějším. Nemůže však (str. 618) souhlasit s tvrzením Vil. Mathesia, který vytkl Gebauerovi v I. r. Slavische Rundschau, že prý jeho „kyklopská základní stavba působila na vývoj české bohemistiky jako mimořádně silná brzda“.

Antonín Profous zemřel. Život Antonína Profouse (2. 1. 1878—27. 3. 1953), jistě jednoho z nejlepších znalců místních jmen u nás, jehož monumentálního díla Místní jména v Čechách dosud vyšly tři objemné svazky, stručně vypsál a uznale zhodnotil Vlad. Šmilauer (ČJ III, 159—160). Odtud se dovidáme mimo jiné, že Profous odmítl vydati své dílo za německé okupace, aby se nemusel omezit jen na zkomolenou část Čech, a že dokončil čtvrtý díl, obsahující hesla S—Ž, až po heslo Vrcholtovice. Lze mít za to, že se najde odborník, který bohatý materiál zrediguje a zrediguje. Pochvalně ocenil Profousovu vědeckou činnost též Kvido Hodura v čl. Dr. Antonín Profous zemřel (Naše řeč 36, 150—151). Vyzvedá u ní, že „je proniknuta svědomitou snahou po přesnosti co možná největší, jakož i opatrnou kritičností v posuzování příslušné literatury a pronášení konečných úsudků“.

Ža profesorem dr. Ad. Kellnerem. Vynikající český dialektolog, který je považován po právu za nejlepšího znalce lašských nářečí v době přítomné, výborný organizátor vědecké práce na MU i mimo ni a znamenitý vysokoškolský učitel zemřel předčasně ve věku 49 let na vrcholu svých tvůrčích sil 31. května 1953. Srovnaj nekrology o něm od Václava Vážného za spolupráce redakce v NR (36, str. 220—228) a od Arn. Lamprehta v SlaSI (14, str. 97—102).

K průzkumu hanáckých nářečí. Stať napsal Jaromír Bělič a vydal Studijní a lido- výchovný ústav kraje Olomouckého v Olomouci 1953. Stran 15. Je tu podán především stručný přehled dosud vyšlých prací o hanáckých dialektech (monografií i menších studiích v časopisech, ve středoškolských programech a jinde ještě). Dále je zde podrobnější výklad o dotazníku (hláskoslovném a tvaroslovném) pro celou oblast hanáckých nářečí, jež sestavil r. 1952 doc. Al. Gregor, doc. Fr. Kopečný a prof. Fr. Svěrák za

redakční spolupráce prof. Ad. Kellnera a prof. Jar. Běliče a který byl rozeslán počátkem r. 1953 na školy v Brněnském, Gottwaldovském, Jihlavském a Olomouckém kraji. K výkladům o vzniku a o uspořádání dotazníku je připojeno poučení jak o jeho správném vyplňování, tak o dalším zpracování nashromážděného materiálu, neboť cílem dotazníkové akce na Moravě i v Čechách (již začaté nebo teprve připravované) není toliko poříditi český jazykový atlas, nýbrž i přispěti k hlubšímu poznání vývoje jazyka i samé společnosti.

VI.

K otázce češtiny jako národního jazyka. Tak nazval Jaromír Bělič stat v SlaSl 13. Mluví o užívání termínu národní jazyk, pojednává o změnách v rozsahu i ve významu slova národ a podává svoji definici národního jazyka: „Národní jazyk je jednotný dorozumívací prostředek historicky vzniklého stabilního společenství, které se vyznačuje pospolitostí území, hospodářského života a psychického založení, s nimiž pospolitost jazyka společnost charakterisuje jako národ.“

O jazyce staročeského Milionu. Tak nazval K. v. Hodura své pojednání, které uveřejnil ve VKČSN (roč. 1952). Pečlivým rozborem jediného rukopisu, dochovaného v knihovně Národního musea, a to jak po stránce mluvnické, tak i lexikální, zjišťuje, že tu jde o nářeční památku, jak už tvrdili někteří badatelé dřívější. Soudí dále, že rukopis je toliko zabarven nářečím moravským a že původcem tohoto zabarvení je pravděpodobněji překladatel nežli opisovač. Na otázku, které nářečí se projevuje v stě. rukopise Milionu, odpovídá v tom smyslu, že je to nejspíše nářečí západomoravské. Zdá se mi, že nelze přece jenom přehlížet výrazy, jako na př. harovitý (= těžce pracující) a jednuc (= jedenkrát), které spíše ukazují na východní oblast moravskou. Bylo by si přáti, aby i ostatní stě. památky, které se zpravidla pokládají za nářeční, byly probrány se stejnou důkladností, jak to učinil H. s. Milionem. Pak bude možno pronesti i o jazykové stránce Milionu soud snad s větší průkazností.

O lexiku v Kralické bibli. Koncem r. 1951 začal vycházeti nákladem „Kalicha“ Biblický slovník v druhém, zcela přepracovaném a rozšířeném vydání. Jeho autorem je Ad. Novotný, prof. Komenského evangelické fakulty, a jeho spolupracovníky Miloš Bič (pro Starý Zákon) a J. B. Souček (pro Nový Zákon). Až dosud vyšlo 9 sešitů (od hesla Abaddon po heslo prokázati; str. 1—720). Pro bohemistiku je tento Biblický slovník užitečný tím, že jsou tu spolehlivě vysvětlena slova dnes méně známá z Kralické bible; o výklad po jazykové stránce pečuje Fr. Šimek. Srov. na př. v 9. seš.: plodistvý = plodný; podál = v dále, daleko; pochotný = chutný, příjemný, libý; pokoj míti o něco = nestarati se; pokrytý = skrytý atd.

Slovníček Kralické bibličtiny. Napsal jej Bohumír Popelář a vydal nákladem Kalicha v Praze (1953, stran 30). Knížečka osmerkového formátu podává podle autorových slov „výběr méně známých slov“; třebaže se P. hájí předem proti možné výtce, že si počíná ve výběru slov dosti libovolně (každý výběr bývá více méně subjektivní), přece třeba říci, že jeho Slovníček vyhoví opravdu málokomu. Především jsou tu výrazy, které jistě není třeba dnešnímu čtenáři vykládat, jako na př. bezděky, bezživotí, brav, hodovník, letnice, skot, tábor a podobně. Naproti tomu zde chybějí mnohá slova vsutku málo srozumitelná, na př. osutý (= vrchovatě nasypáný, vrchovatý), padesátník (= velitel nad padesáti muži), pich (= náčiní na stloukání, tlouk), pitel (= pijan) atd. Výklady jsou namnoze nepřesné. Na př. hmotná hora = opak: duchovní Sion, krt = krtek (podle Biblického slovníku, 2. vyd, str. 358 jde tu patrně o druh krysy), mláto = plevy, otruby (jinak citovaný Slovník, str. 434) a pod.

O jazyce umělecké prózy napsal Fr. Trávníček instruktivní článek do časopisu Literatura ve škole (I, 163—170). Odpovídá tu mimo jiné na otázku, jak a do jaké míry může umělec užívat výrazů ne čistě spisovných. Podle jeho soudu lze jich užívat, ale nesmí se zapomínat, že je to možné jen za jistých předpokladů. Tak na př. spisovatel musí dbáti toho, že „obrazné vyjadřování musí být obecně srozumitelné a že není obrazné samo sebou to, co je vyjádřeno jinými prostředky než vlastně spisovnými“. S tohoto hlediska pak upozoruje T. na konkrétních případech jazyk jednotlivých spisovatelů. Neústrojná jsou na př. tato slova u Řezáče: kuropět (srov. slepice kuropěly), rozsedlo hor (m. rozsedlina), tmavnout (m. tmavět) a pod.

Síla a krása Gottwaldova slova. V NR (36 str. 139—147) Fr. Trávníček zevrubně rozbírá a vysoce cení slohové prostředky v projevech Kl. Gottwalda. Zjišťuje v nich na př. lidové nebo hovorové prvky (hrdlit se o něco, držet komu palce, házet flintu do žita), jindy zase některé ruské jazykové prvky (složná otázka = složitá, předělit = znovu rozdělit) a pod.

O *jazyce v pracích Zd. Nejedlého*. Tímto thematem se obírá Kv. Hodura v studii „Zd. Nejedlý a jazyk český“ (sborník Zd. Nejedlému Čs. akademie věd 1953, str. 16 až 180). Při svém jazykovém rozboru všímá si autor nejprve hlásek psaných i vyslovovaných, pak přihlíží k tvarosloví a k slovní zásobě a nakonec stručně charakterizuje větnou stavbu. Uzavírá, že „jazyk je zbraň, kterou Z. N. bojuje za lepší budoucnost lidstva, za socialismus“. Při své studii se omezuje H. dvojím způsobem. Jednak nepopisuje jazyk Nejedlého po stránce genetické, neboť to by přesahovalo rozsah daný článku, jednak nezkoumá soustavně rozdíly mezi jazykem Nejedlého ve spisech vědeckých a v projevech populárních. Hodurova stať by mohla být podnětem k podobným pracím o jazyku jiných našich vynikajících osobností.

Olbrachtův zájem o spisovný jazyk a o pravopis. V posmrtné vzpomínce na Ivana Olbrachta (za Ivanem Olbrachtem; SlaSl 1953, str. 46—47) vzpomíná rh (= Rudolf Havel) na jeho živý zájem o spisovný jazyk, jak se projevil zejména v jeho člancích o „jazykovém zmatku“ (Literární noviny 1931, 1932) a v předmluvě k 3. vydání jeho knihy *O zlých samotářích* (1939) a k výběru z *Blouznivců z našich hor* od Antala Staška (1940). Autor cituje úryvek z Olbrachtova článku (Lit. noviny 1931, č. 12), v němž se žádá odstranění rozdílu mezi *z* a *s*, mezi délkou a krátkostí, mezi *i* a *y*, mezi *ě*, *je* a *ie* a mezi souhláskami zdvojenými a nezdvoujenými, a to všude tam, kde „v jazyce dorozumivacím již vymizel a kde ho není potřeba pro srozumitelnost“. Z toho podle rh vyplývá prý pro chystanou úpravu českého pravopisu důležitá směrnice, aby bylo odstraněno „z pravopisu vše neživé, co bylo udržováno pouze tradicí filologickou a co není odůvodněno potřebou srozumitelnosti“.

Jazykové změny v Olbrachtově Bratru Zakovi. Sleduje je podrobně Oldřich Králík v čl. stejné pojmenovaném (SlaSl 14, str. 102—115). Ukazuje, jak Olbracht v šesti úplných verzích a v jedné neúplné své proslulé povídky, tvořících dnes část souboru *O zlých samotářích*, nahrazuje cizí slova českými ekvivalenty, jak omezuje vnitřní monology a škrtná interjekce, jak mění pořádek slov a interpunkci, jak odstraňuje toporné vazby a složité konstrukce předložkové atp. Všechny tyto zásahy směřují podle Králíka k jednomu cíli: „monumentální spád vypravování, plynulost bez zadržlin“. S Králíkovými výklady a závěry lze v podstatě souhlasit, ale někdy by lohy přece třeba znáti kontext, aby bylo zcela přesvědčivě tvrzení Králíkovo, že Olbrachtovu změnu textu lze vysvětlovati jen tak a ne jinak.

O užití dialektu v českém novodobém písemnictví. Ve studii „Marxistická jazykověda a jazyk nové literatury“, výtahk to z přednášky, pronesené na školení mladých autorů na Dobříši (SlaSl 13), mluví akad. Boh. Havránek též o dialektismech. Neemí se jich užívati přes míru a nelze jimi vytvářeti exkluzivní ovzduší. Dialektu se má užívati toliko náznakově, převážně prostředky syntaktickými a lexikálními, zřídka hláskoslovnými a tvaroslovnými. V článku se najdou dále výklady o argotismech, o vulgarismech a archaismech, o lidovosti jazyka, o obecné češtině a o nivelisaci jazyka.

Slovník současné spisovné češtiny. Připravuje ho Ústav pro jazyk český, který vypsal na sklonku r. 1953 anketu o ukázkovém sešitu, obsahujícím dvě souvislé ukázky. Účastníci ankety se mají vysloviti zejména o těchto věcech: a) o způsobu výkladu a dokladů, b) o bohatosti frazeologie, c) o dostatečnosti mluvnických normativních údajů, d) o výběru hesel. Předpokládá se, že hesla možno zpracovat několikerým způsobem, a proto výsledek ankety rozhodne o tom, kterého způsobu bude užito jako nejvýhodnějšího.

Příspevek k moravskému nářečnímu slovníku. Bohumír Četyna (občanským jménem Bohumír Strnaděl) písmák z Trojanovic pod Radhoštěm, napsal do sborníku Valašsko (I, 67—68), který vychází místo dřívějšího *Našeho Valašska*, zajímavý článek „Názvosloví dřevařů v Trojanovicích pod Radhoštěm“. Sebral tu řadu rázovitých lidových pojmenování pro dřevorubecké nářadí, pro druhy, odumírání a svázení dřeva atp. Na př. odzemek (= dřevo uřezané u země), vršák (= vršek stromu s větvičkami i bez nich), oblinec nebo oblak (= oblé poleno) a j. Je tu i pěkný příklad synonym, která patří k t. zv. terminologické slovní zásobě (názyv pro věs): suchotanka (v rodině u Červenků), suchotinová bylina (u Strnadlů a Kneblů), březula (u Trubačů). Škoda, že nejsou některá hesla (pantok, pořiz, palica a j.) doprovázena obrázky a že tu a tam výklady dialektických slov jsou příliš stručné nebo málo jasné („pila byla ruční, obyčejně empila, zřídka břichatka“). Obecné výklady jazykovědné prozrazují neobdobníka.

Z jazykového zeměpisu. Slavomír Utěšený v čl. „O dnešním stavu hranice typu kaše || kaša v přechodné oblasti českých nářečí jihovýchodních“ (NR 36, str. 91—97) zjišťuje hranici mezi tvary *kaše* || *kaša*, t. j. mezi tvary s přehláskou *a > ě* (e) i tvary nepřehlásoványými na území nářečí českomoravského (podle terminu Trávníčkova).

K článku je připojena mapka s několika zakreslenými isoglossami. V jednotlivostech doplňuje a opravuje U. dosavadní údaje o této hranici. Sluší upozorniti na to, že zde U. volí proti dřívějšímu nové pojmenování pro skupinu nářečí českomoravského; nazývá je podle univerzitních přednášek Vážného nářečím jihovýchodním (jednak to souhlasí s označením českých nářečí severovýchodních a jihozápadních, jednak se tím uvolňuje termín „českomoravská nářečí“ pro možné označení celé skupiny českých a moravských nářečí vzatých jako celek. Článek Utěšeného je také dokladem toho, jak nutno opatrně voliti slova pro dialektologické dotazníky. Z 12 slov dotazníku určeného pro zjištění hláskoslovného zjevu uvedeného nahoře musil autor řadu jich vypustit, chtěl-li se dobrati výsledků co nejpřesnějších. Tak na př. v některých krajích se neříká vůbec *čepica*, *-ce*, *jalovica*, *-ce*, *lavica*, *-ce*, *šlepica*, *-ce*, *nybrž čepka*, *jalufka*, *lafka*, *slípka*. Hesla *šilnice*, *duše* a *sukně* mášla vyplňovatele tam, kde se říká *šelnice*, *dóša*, *sókňa*. Výraz *schůze* je slovo kulturní vrstvy, *sviňá* je slovo silně expresivní, takže vlastně zůstala jen dvě slova: *večeře* a *kaše*. Zvlášť nevhodné bylo vybráno slovo *mez*, které žije ještě v podobě *medza* a *meze*. Stojí také za zmínku, že U. na rozdíl od názoru skoro obecně uznaného pokládá za potřebné, aby otázka existence přehlásky $a > \acute{e}$ (e) na Moravě byla znovu a průkazně prozkoumána.

O zápisu lidových písní po jazykové stránce. Na toto thema přednášel Al. Gregor 25. 3. 1953 na první celostátní folkloristické konferenci v Liblicích a tento referát poněkud zpřesněný a doplněný uveřejnil v ČL 40 (1953), str. 114—117. Zdůrazňuje tu zásadu, že při zápisu lidových písní bylo možno v podstatě vystačiti s pravopisem spisovným, a ukazuje na konkrétních příkladech, jak by si představoval jejich záznam v jednotlivostech (psaní i, y; slabiky dě, tě, ně; spodoba párových souhlásek; dlouhé u atd.). Zmiňuje se mimo to i o jiných věcech, na př. o potřebě nářečního slovníčku u sbírek lidových písní, o vysvětlivkách věci málo známých (na př. grumle, hošije, hyntov, zavádka atd. v písních z moravského Slovácka) a o jazykovém rozboru písní alespoň v jejich větších sbírkách. Článek je míněn jako podklad k diskusi, neboť jednotnost v zápise lidových písní je nesporně žádoucí.

O dialektech českého jazyka v pojetí Zd. Nejedlého. Mluví o tom K. v. Hodura v čl. Zd. Nejedlý a jazyk český (sborník Zd. Nejedlému Čs. akademie věd 1953, str. 178 až 179). Jazykovou odlišnost Chodů nazývá Nejedlý toliko odlišností kmenovou a připouští možnost, že ji lze vysvětliti ze zvláštní hraničářské služby proti Němcům. Příčinu jihočeské odlišnosti jazykové vidí Nejedlý v tom, že obyvatelé jižních Čech byli podrobeni Rožmberkům a že tam déle trvá feudalismus nežli jinde. Valaško je až nápadně odlišné od Čechů. Stalo se tak podle Nejedlého proto, že Valaško prošlo rumunskou kolonizací. Slezsko se projevuje osobitě i po stránce jazykové, jak o tom svědčí na př. přízvuk na předposlední slabice.

Václav Vážný, dlouholetý profesor na bratislavské universitě a nyní na vysokém učení Karlově, významný dialektolog slovenský a český, dožil se r. 1952 šedesátých narozenin. Jeho zásluhu vzpomněla NŘ (36, str. 75—87) dvěma statěmi. Ad. Kellner (čl. Vážný jako dialektolog) hodnotí přínos Vážného do dialektologických studií československých především po stránce metodické (uplatnil tu na př. metodu jazykového zeměpisu) a Eugen Jóna (čl. V. Vážný a jeho práce o slovenštině) probírá podrobně nejen dialektologickou práci Vážného na Slovensku a na 1. vydání Pravidel slovenského pravopisu z r. 1931, nýbrž i jeho účast na dějinách spisovné slovenštiny. V Jónově stati stojí za zmínku také to, že některé práce Vážného jsou již připraveny do tisku a jiné (na př. nářeční slovník z Turce) čekají na dokončení. Na okraji Jónova článku malé připomenutí. Kdo zevrubně vypíše a objektivně posoudí činnost Joz. Škultétyho v bojích o slovenský pravopis v třicátých letech 20. stol. a kdo kriticky ocení jeho snahy puristické? V témž čísle je i soupis prací Vážného (str. 110—124), jež sestavili Pavel Jančák, Zd. Sochorová a Jar. Voráč.

O kvantitativním přívlastku. Tento termín, který zavádí Vl. Šmilauer ve své Novočeské skladbě (str. 192), uznává Fr. Kopečný v čl. „Kvantitativní přívlastek a určení míry“ (SlasI 14, 1953, str. 115—121) jak za oprávněný, tak i za plodný pro českou mluvnici. Ve své práci chce však nadto prokázat, že do pojmu kvantitativního přívlastku je třeba zahrnovat nejen případy „mnozí“ lidé, „čtyři“ jablka, „pět“ slovy, ale i neshodné udání množství jako „pět, mnoho, kopa“ jablek. Od kvantitativního přívlastku sluší odlišovat příslovečné určení míry: vážil „100 kg“, skočil „4 metry“ a pod. Autor se příležitostně zmiňuje i o jiných věcech. Tak na př. nepovažuje za šťastné rozdělovati přívlastek na „určující“ a „hodnotící“, protože každý přívlastek určuje své substantivum; sám dělí adjektiva na jiné dvě skupiny: kvalifikační („vysoká“ hora) a relaxní („lesní“ půda) nebo na jiném místě neuznává tradiční výklad Gebauerův, že v typu „o pěti stromech“ běží o atrakci. „Dopravdy tu nejde ani historicky (pod-

trhují já) o žádné „napodobování“ sousedního tvaru“. Domnívám se, že v této formulaci nedojde názor Kopečného obecného souhlasu.

Místní jména v Čechách. Tohoto vpravdě monumentálního díla Ant. Profousa vydala Česká akademie věd a umění r. 1951, díl III, obsahující na str. 1—629 hesla *M—Ř* (I. díl *A—H* vyšel r. 1947, II. *Ch—L* r. 1949). Z oznámení na konci knihy se dovidíme, že tajemník Slovanského ústavu v Praze Jan Svoboda, osvědčený badatel v toponymice, pročítal s autorem netoliko korektury, nýbrž že mu někde přispěl k vysvětlení některých jmen a že mu místy doplnil některá osobní jména. Profous tu postupuje stejným způsobem jako ve svazcích předcházejících. Za jménem osady, které je přesně lokalizováno podle většiny, známého místa, následuje lidové znění v pádech, v nichž lze jasně poznati sklonění, číslo a rod jména, někdy i jméno obyvatele, adjektivum odvozené od místního jména (na př. Malíkovice, ves 8 1/2 km od Nov. Strašecí, lid. Malkovce, v Malkovicích, malkovskej i malkovickej; Mečeříž, městys 6 km záp. od N. Benátek, lidově ta M., v Mečeříži, do Mečeříže a p.). Pak jsou pečlivě a časovým pořádkem zaznamenány z pramenů hojně dohledy příslušného jména od nejstarších dob až po 19. století. A teprve na jejich podkladě a po jejich důkladném prostudování pokouší se Profous o jejich jazykový výklad. Vede si tu velmi střizlivě, nikde se nepouští do odvážného etymologizování, jak tomu tak často bývá v pracích toponymických. O jeho snaze býti co nejobjektivnějším ve spleti názorů někdy dosti různorodých svědčí výmluvně to, že je všechny uvádí s přesnou citací a že se pokouší najíti především jejich výklad. Nejednou nabízí několik svých vlastních výkladů, ale nakonec skromně poznamenává, že nepodává rozřešení s platností konečnou. Toliko pravděpodobnost, nikoli naprostou jistotu svých výkladů vyjadřuje nejednou slovy „asi“, „snad“, „nejspíše“ a pod. Mnohá jména prošla zajímavým vývojem, takže se jejich nynější podoba podstatně liší od podoby původní. Klasickým toho dokladem může býti místní jméno Nusle, které vzniklo z původního Neosvlti, jak ukázal již Flajšhans v LF 1893. Profous soudí, že Neosvlti by mělo dnes podobu Neosvitli a označovalo lidi, kterých nezastal den, kteří nebyli tam, když se rozednilo, tedy lidi, kteří pracovali tam v noci před úsvitem jako zloději. To jméno bylo dáno obyvatelům patrně od sousedů po nějaké vzrušující události. V tomto díle se najde několik zajímavých etymologií, o nichž už bylo někdy hojně diskutováno; sr. na př. heslo *Říp*. Poněkud překvapuje, že hesla začínající na *Ř* jsou zařazena proti dnešní zvyklosti k písmenu *R*. Sr. pochvalný referát Václava Machka (LF 74, 37—39) o prvních dvou dílech. Cituji z něho: „Bude to dílo základní a bude jistě vzorem pro jiné Slované nebo pro jiné země.“

O *původu slova kvinde* uvažuje znova kvh = Kvido Hodura v NR (36, 188—189). Pokládá za užitečné upozorniti na článek v Lidových novinách ze 4. června 1930, jež podepsal Lad. Zalaba a v němž proti etymologii Žubatého (kvinde pro kvit = zba-vený závazku, propuštěný ze závazku) odvozuje se toto slovo z něm. Gewind = věnec, který dávala děvčata hochům na znamení toho, že s nimi ukončují milostný poměr. Hodura soudí, že Zalabova etymologie je správná a že upadla v nezasloužené zapomenutí. Podle svědectví prof. Leop. Zatočila pochází námět v LN od neznámého brněnského úředníka a vědecké zdůvodnění výkladu od Fr. Trávníčka.

Dějstvovati — dějstvovati se. O významu tohoto slovesa, jakož i o jeho historii podává podrobnější výklad šifra H^a (Havlová?) v NR (26, str. 189—191). Nejde tu ani o slovakismus, jak se domníval Kott (Dodatky 6), ani o novotvar od podst. jm. dějství, nýbrž o rusismus. Autorka poznamenává, že se tento výraz vyskytá jen v mluvě kritiků a recensentů:

Některé etymologie. Vl. Šmilauer v důkladném posudku Etymologického slovníku jazyka českého od Jos. Holuba a Fr. Kopečného (SlSl 14, str. 124—131) zaznamenává též několik zajímavých etymologií: *Smíchov* je od osobního jména Směch (srov. analogii Zlech: Zlichov), nikoli z „mísiti, míchati“, pův. prý „smés, míchanice“; *oblast* je z ob-vlast a nesouvisí s „obly“; *galán* se odvozuje ze španělského galano „oděný v gala“; toto slovo se velmi rozšířilo od španělského vídeňského dvora.

VII.

O *pramenech staročeské Alexandreidy* napsal po německu obsáhlý spis berlínský profesor Hans Holm Bielfeldt a vydal s názvem *Die Quellen der alttschechischen Alexandreis* jako první svazek knihovny Veröffentlichungen des Forschungsinstituts für Slawistik při Německé akademii věd v Berlíně (1951, VIII, 204 stran). Kniha se skládá ze šesti kapitol. V první podává Bielfeldt přehled dosavadních názorů o vztazích stě. *Alexandreidy* k cizím pramenům počínajíc Jos. Dobrovským a končíc z českých

badatelů hlavně Vojt. Janouchem, Alb. Pražákem a Leop. Zatočilem; v druhé zjišťuje postavení stě. Alexandreidy v tradičním zpracování látky o Alexandru Velikém; v třetí probírá prameny stě. Alexandreidy, především latinskou skladbu Gualtera Castillionského a německou Alexandreidu Ulricha z Eschenbachu; ve čtvrté, nejob-
sáhlejší, která tvoří jádro spisu, srovnává verš za veršem staročeskou a německou Alexandreidu; v páté podává souvislý přehled toho, co podle jeho soudu převzal staro-
český kazatel od německého autora; v šesté následuje rozbor jmen v stě. Alexan-
dreidě. K publikaci je připojena stručná předmluva a na konci důkladný rejstřík veršů
citovaných ze staročeské Alexandreidy. Bielfeldt se snaží svou prací dokázat, že staro-
česká báseň je v daleko větší míře závislá na německé skladbě, nežli se dosud uznávalo
a uznává. Jos. Hrabák v podrobné recenzi (Česká literatura, roč. 1953) odmítá však
Bielfeldtovu metodu jako tendenční a nevědeckou a právem soudí, že o poměru stě.
Alexandreidy k jejím pramenům neřekl B. slovo poslední. Bylo by jistě velmi žádoucí
a užitečné, kdyby i naši linguisté zaujali k Bielfeldtovým vývodům kritické stano-
visko. Jedno je myslím jisté pro jazykovědce, sleduje-li pozorně Bielfeldtovu argu-
mentaci: B. postupuje při srovnávání namnoze mechanicky. Jiného názoru nežli
Hrabák je Rud. Fischer (Deutsche Literaturzeitung, roč. 1952, str. 150—151), který
se domnívá, že B. svým rozbohem dospěl k závěruům bezpečným, a který chválí jeho
metodu jako vzor pro srovnávání některých stě. památek (Vévoda Arnošt, Tandariáš
a Floribella a j.) s texty německými.

O M. Klaretovi. O tomto vynikajícím slovníkáři se čte podle upozornění F. M.
Bartoše (JSH 22, str. 28—29) zpráva v příkazech arcibiskupa Arnošta z Pardubic,
jež vydal kanovníkům svatovítské katedrály po visitaci. Arcibiskup nařizuje tu mag.
Bartholomeo medico, aby si hleděl více nemocných a staral se lépe o jejich potřeby.
Nemocné léčil Bartoloměj snad ve svém domě na Starém Městě, snad — spíše — na
pražském Hradě.

Staročeská satira. Jos. Hrabák v knížce takto pojmenované (Knihovna Česko-
slovenské společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí, sv. 5, 1952) rozbírá
některé význačnější staročeské skladby satirické, Mastičkáře, Desatero kázanie božie,
Satiry o řemeslnících, Podkoniho a žáka a j., zjišťuje, jaké jsou mezi nimi shody a
rozdíly a ukazuje, co mohou říci ještě dnešku. Svě výklady doprovází zpravidla ukáz-
kami s potřebnými věcnými i jazykovými vysvětlivkami. Ve spisku, i když má úkoly
především popularisační, mohla býti seznámenána nejdůležitější literatura předmětu
a dosavadní edice (Hrabák, Vilikovský a j.), a to pro toho čtenáře, který by se chtěl
seznámit s tímto thematem podrobněji.

Staročeský překlad spisu Jana Guallensis O čtyřech stěžejných ctnostech. Františkán-
ský mnich Joannes Guallensis, který umřel pravděpodobně r. 1285, napsal mimo jiné
spis Breveiloquium de quattuor virtutibus cardinalibus. Tato knížka se našim předkům
líbila a přeložili si ji dokonce dvakrát. Překlady se dochovaly v několika rukopisech
a ve třech tisících. Fr. Šimek, výborný znalec stě. literatury, vydal tento spisek ve
VKČSN (1951, stran 105) s instruktivním úvodem, s důkladným textovým aparátem
a s cenným indexem, který obsahuje všechna slova ve spisku doložená. Nabízela se
lákavá domněnka, že dílko Jana Guallensis O čtyřech stěžejných ctnostech (1. sprá-
vedlivost, 2. moudrost = opatrnost, 3. skrovnost = mírnost, 4. síla = statečnost)
přeložil Štítný, protože je to na př. mnoho mravoučných motivů jako ve volném
zpracování Knížek o hře šachové, bezpečně pocházejícím od Štítného, ale Šimek sám
nakonec odmítá hypotézu jako přece jen těžko dokazatelnou.

Dva slavní rodáci podblaničtí. Tak nazval F. M. Bartoš svoji drobnou knížku
(31 stran), kterou vydala v Táboře 1952 Jihočeská společnost pro zachování husit-
ských památek. Jsou tu populárně vypsány životní osudy a dílo M. Vojtěcha z Raň-
kova z Ježova a M. Matěje z Janova. Na konci je uvedena literatura o obou vynikaj-
cích osobnostech doby předhusitské. Bartoš zde znovu vyvrací svůj někdejší dohad,
že M. Vojtěch napsal též leták Tetragonus Aristotelis, a připomíná, že jeho spisy při-
chystali k vydání Jan Vilikovský a Rud. Holinka.

Česká kázání sváteční. Tuto sbírku kázání, kterou lze nepochybně pokládati za dílo
Husovo a která se nejlépe dochovala v rukopise strahovském a v tisících z let 1563
až 1564, vydal velmi pečlivě Fr. Šimek (nakl. „Blahoslav“ v Praze, 1952). K edici
je připojen vydavatelův úvod, v němž se mimo jiné řeší otázka, kdy asi vznikla tato
kázání. Šimek soudí, že kázání pocházejí z l. 1401—1403, tedy z počátků literární
činnosti Husovy, a že některé věty ostřejšího rázu byly sem vloženy až později někým
jiným. Textový aparát, poznámky i slovníček jsou zpracovány svědomitě, i když
by ještě leckterý výraz zasloužil vysvětlení (vdešení, vrtky a p.). Zvláštní pochvaly
zaslouží autorovo nadmíru pracné zjištění pramenů, jichž užil Hus. Ke knize napsal

předmluvu Mir. Kaňák a chce v ní ukázat, „čím hovoří náboženské názory Husovy k dnešnímu člověku“.

Protest proti Husovu upálení. Tímto protestem, který poslala šlechta České koruny kostnickému koncilu a který je „jednou z nejpamátelnějších listin našich dějin“, obírá se znova F. M. Bartoš v článku „Vznik a osud protestu proti Husovu upálení“ (JSH 22, str. 50—60). Stať přináší několik cenných podrobností a má tak podle vlastních slov autorových (str. 53, pozn. 12) „ulehčit úvodní kapitole jeho knihy Husitské revoluce“.

Dvě nová husitika v rukopisech bývalé knihovny mikulovské, chovaných nyní v universitní knihovně brněnské, zjistil F. M. Bartoš (JSH 22, str. 28). Především je to postilový sborník různorodého obsahu; u některých kázání je připisáno Mr (patrně magister), jímž je míněn nejspíše Rokycana. Druhé husitikum jsou Sermones de eucharistia divina, výklady hlavně starozákonních textů, které jsou v duchu Matěje z Janova vztahovány na večeři Páně. Kdo je jejich autorem, nelze s bezpečností říci. Podle Bartoše není možno vylučovati ani samého Matěje z Janova.

O literární tvorbě Vavřince z Březové. Rud. Urbánek v pojednání „Satirická skládání Budyšínského rukopisu M. Vavřince z Březové z r. 1420 v rámci ostatní jeho činnosti literární“ (VKČSN 1951, stran 38) zabývá se především satirickými skladbami, dochovanými v pergamenovém exempláři Gersdorfské knihovny v Budyšíně, ale věnuje značnou pozornost také jiným pracím, za jejichž autora se pokládá Vavřinec z Březové někdy s naprostou jistotou, jindy s větší nebo menší pravděpodobností. Urbánkova stať obsahuje řadu cenných poznatků, k nimž bude třeba přihlédnouti při dalším bádání. Sroy. na př. výklady o Vavřincově Kronice světové, o hypothesách Fr. M. Bartoše, že Vavřinec je překladatelem kroniky Komestorovy a totožný s autorem Tkadlečka, o domněnce Šabínové a Šemberové, že Vavřinec přeložil cestopis Milion, o vlastním dohadu, že list Poggia Braccioliniho o smrti Jeronyma Pražského přeložil Vavřinec atd. Urbánkovi studii nutno pokládati za velmi užitečnou a nezbytný doplněk edice Budyšínského rukopisu, kterou též s použitím Urbánkova a Lívova opisu pořídil Jiří Daňhelka pro Památky staré literatury české (1953).

Betlémská kázání z r. 1416. Jejich rukopis, chovaný na Strahově, zjistil jako dílo Jakoubka ze Stříbra F. M. Bartoš a datoval 4. březnem až 17. dubnem 1416 (srov. JSH, roč. 1949, str. 103—105). Přepis do nové češtiny pořídil Karel Sita, ale poněvadž ukázal Karel Horálek, že transkripce není správná, ba že někdy dokonce byl zkromolen text a jeho smysl porušen, provedla soustavnou revisi podle anímků Zd. Horálková. Teprve v této podobě byla Jakoubkova postila vydána s titulem shora uvedeným nákladem „Blahoslava“ v Praze 1951. Obsahuje 44 postních kázání, v nichž Jakoubek útočí na různé nedostatky v soudobé církvi, napadá lakomství, půjčky na úrok a lichvu, ostře kritizuje i světskou vrchnost, nadšeně obhajuje přijímání pod obojí způsobou, vysvětluje a zdůvodňuje husitský pojem pravdy pod. Proti transkripci lze míti v jednotlivostech námitky. Horálková doprovodila text slovníčkem, ale ten mohl být daleko úplnější. Před postilou předchází předmluva inž. dr. Bedř. Spáčilova, dílem o významu Jakoubka ze Stříbra ve vývoji husitského hnutí. Autor uzavírá tím, že Jakoubek byl na začátku revoluce na straně pokroku, ale nebyl důsledný a „dostal se na cestu kontrarevoluce a tím desorientoval husitské hnutí“. Spáčilovo úvodní slovo nemile překvapuje velkým množstvím hrubých chyb proti české mluvnici a proti základním pravopisným pravidlům. Také časté tiskové chyby jsou svědectvím toho, že edici nebyla věnována žádnou péče. Sluší rovněž litovati toho, že nebyly aspoň v doslovu zaznamenány poněkud podrobněji výsledky Bartošova zkoumání a že nebyla nějak zhodnocena Jakoubkova Betlémská kázání.

VIII.

„*K dejinám jazyka a periodizácia dejín slovenčiny*“. Takto nazval Vincent Blanár svůj článek v JŠb (V, 10—29), o němž podotýká, že „znamená len jeden krok v riešení veľmi složitej problematiky“. V dejinách slovenského jazyka jsou podle něho důležité dva mezníky: vytvoření nářečí a vznik národního spisovného jazyka. Dějiny slovenského jazyka začíná již dějinami „predkov v rámci západoslovenských kmeňov“ (4.—5. stol. po Kr.). Soudím, že tato stručná, přístupně psaná stať Blanárova vzbudí odezvu a dá podnět k diskusi, neboť není sporu o tom, že tu běží jak o složitou, tak i neobyčejně důležitou a časovou problematiku. Někde byla by žádoucí v zájmu správného a jednoznačného pochopení autorova textu přesnější stylisace, na př. při výkladu o funkci češtiny na Slovensku (str. 21—22). Upozorňuji na jeden zajímavý postřeh

Blanárův. Autor dělí dnešní slovenskou společnost do skupin. Do první patří starší lidé na venkově, kteří znají jenom rodné nářečí. V druhé jsou lidé hovořící „miešaným dialektom“, který vznikl vlivem spisovného jazyka na jejich rodné nářečí. Do třetí náleží bilingvisté, kteří ovládají některé nářečí i spisovný jazyk. A konečně ve skupině čtvrté, poslední, vyskytují se jednotlivci v městské inteligenci, kteří znají toliko jazyk spisovný. Případná je Blanárova poznámka (str. 28), že se v poslední době slovenská jazykověda vyrovnává s purismem theoreticky. Dodávám: ke škodě věci nejednou jenom theoreticky, nikoli však v praxi.

O poměru mezi češtinou a slovenštinou napsal podnětnou studii Jaromír Bělič (SlaŠI 14, str. 29—46). Tento problém, svrchované aktuální a nadmíru důležitý, řeší s hlediska marxistické jazykovědy, opírající se zejména o zásadní práce Stalinovy. Jádrem pojednání je kapitola druhá, která se začíná zmínkou o říši Sámově („prakticky se nám pro tu dobu jeví dnešní česká a slovenská oblast jako zcela nebo téměř úplné jednotná“) a končí upozorněním na II. článek ústavy z 9. května 1948, kde se prohlašuje Československá republika za jednotný stát dvou rovnoprávných národů, českého a slovenského (taktó se „zároveň automaticky uznávají čeština a slovenština za dva samostatné slovenské jazyky“). Autor zaujímá kritické stanovisko k jednotlivým jazykovědným pracím, které se zabývaly poměrem mezi češtinou a slovenštinou, a úhrnem dřívější jazykovědění vytyká, že „se diskreditovala stejně svým služebníckováním ideologii čechoslovakismu, jako na druhé straně buržoaznímu nacionalismu slovenskému“ (str. 45). Několik citátů: „Falešný historismus. . . zaváděl některé slovenské badatele až k mysticismu, spojenému leckdy s jistou nacionální megalomanií“ (o díle Slovenský juh v stredoveku od Jána Stanislava). — Eugen Pauliny v Dejinách spisovnej slovenčiny — spolu s jinými — nevyzvedl s dostatek skutečnost, že v 15. stol. čeština „nebyla přijímána (na Slovensku) jako jazyk cizí, nýbrž jako kultivovaná, nadnářeční, celospolečná jazyková forma domácí“. — Slovakismy nepronikly do českých textů před vznikem štúrovštiny ze snahy, aby texty byly čtenářům srozumitelné, jak tvrdí na př. Henrich Bartek, nýbrž „svědčí spíše o nedokonalé znalosti uznávané spisovné normy než o čemkoli jiném“. V 3. kapitole uvádí Bělič některá pia desideria, jako na př. důkladné srovnání mluvnické stavby a slovní zásoby v češtině a ve slovenštině, objasnění otázky moravsko-slovenského pomezí s nového hlediska a j.

O *levočských přísazných formulách*. V Levoči, kde do nedávna zvláště vládnoucí vrstvou byli Němci, zachovaly se dvě městské knihy přísah (první složená r. 1552, druhá r. 1675), převážně německé. Je tu i několik přísah slovenských. Výklad o nich se najde ve dvou článcích v JSb V. První článek (Levočské slovenské přísazné formule z XVI.—XIX. století, str. 190—196) napsali J. Štolc a P. Horváth, druhý (Jazyk levočských slovenských přísah z XVI.—XIX. století, str. 191—247) J. Štolc. Pojednání Štolcovo, cenný příspěvek k historické slovenské dialektologii, obsahuje nejdříve pojednání o pravopise přísah a jejich transkripci. Vedle toho se tu najde popis morfologický a výklad o českých a slovenských prvcích lexikálních, dále srovnání německých a slovenských textů a konečné hodnocení jazykového materiálu v přísahách slovenských. Štolc mluví sice důsledně o slovenských přísahách, ale v podstatě jde o texty české s velmi hojnými slovakismy. Uznává to konečně i autor sám, když na str. 239 píše: „celková vonkajšia jazyková schéma je česká“; „v textoch sa uplatňuje pomerne mnoho českých jazykových prvkov“. Na jiných místech užívá pro češtinu 16. století i století následujících, pokud je jí užito v soudobých písemných památkách doložených na Slovensku, různých pojmenování. Mluví „o literárním českém jazyce“, o „literárním jazyce“, o „literárním českém uzu“, o „literární spisovné české normě“ atd. Tento jazyk se mu zdá „strašně uzavretý do seba“ a vidí v něm „jazykovou schému bez naozaj živé náplne žijúceho slova a jazykového útvaru“. Tvrdí, že nemohl vyhovovati slovenské společnosti, která „mala svoj vlastný živý jazyk“. Domnívá se, že se spisovná čeština uplatňovala na Slovensku, „iba v administratívne a v náboženskej spisbe, v liturgii“ a že na Slovensku „nebola nikdy jazykom hovoreným“. Dovolává se tu svědectví Vážného v jeho Glossariu (str. XXV), ale ten se vyjadruje v té věci přece jen opatrněji, říká-li, že v středověkých listech ze Slovenska a v ostatních českých dokumentech ze Slovenska v 15. stol nelze „viděti přesná (podtrhuji já) svědectví řeči tehdy hovořené na místě, odkud pocházejí“, nýbrž spíše výsledek zápasu normální české tradice písařské s tradicí ústní a místní. I jinde v jednotlivostech bylo by možno usuzovati jinak nežli Štolc. Připomínám jednu věc rázu zásadního. Štolc pokládá často některé výrazy za typicky slovenské, ač se vyskytují i v nářečích moravských (na př. v hanáctině). Na př.: huse só ve škodě, ináč to už nebude, já č spravím pořádek, stranivá teho se eše dohodnem atd. Ze šestnácti

ukázek citují text č. 6 na doklad toho, že tu vskutku běží o češtinu podle termínu Vážného (Glossarium XIX) „podobu poměrně značně populární“, která pravopisem, jazykovou strukturou, frazeologií, někdy i kolísáním v hláskách a ve tvarech souvisí zcela s jazykovými projevy v podobných českých památkách. Začátek připomenuté přísahy zní takto: Ja N. sľubujem a prisaham panu Bohu i jeho svatemu slovu, že chcem verny a posľušny byti jeho milosti panu richtarovi.

O vzniku spisovné slovenštiny. Jan Linhart napsal pro knihovnu Postavy a dílo, malá řada (3. sv., 1952) monografii „Ludovít Štúr“ a v ní na několika místech, zvláště pak v 5. kapitole (34—47), hovoří o Štúrově účastenství při vzniku spisovné slovenštiny. Zcela stručně tu zaznamenává podněty (ne všechny), které vedly Štúra k tomuto významnému rozhodnutí. Tento výklad mohl být podrobnější vzhledem k důležitosti věci, i když byl autor vázán rozsahem knížky. Také v literatuře předmětu leccos důležitého chybí. Není tu na př. jmenován ani V. Vážný (Spisovný jazyk slovenský, Čs. vlastivěda), ani E. Pauliny (Dejiny spisovnej slovenštiny).

O výslovnosti skupin *le, li* ve slovenštině uvažuje v článku stejně pojmenovaném Anton Habovštiak (SR 18, str. 225—234). Proti návrhu nových Pravidel slovenského pravopisu, který připouští pro skupiny *le, li* výslovnost s měkkým *l* i s obyčejným *l*, doporučuje jedinou výslovnost, a to *l*. Pro jeho stanovisko rozhodující je hlavně statistika, že totiž v slovenských nářečích převládá výslovnost palatálního *l*. Uvádí sice ještě jiné důvody pro uzákonění toliko *l* ve skupinách *le, li*, jako na př. historické hledisko (na př. Anton Bernolák psal zde *l*), ale ty nemohou tolik padat na váhu pro dnešní výslovnost. Pokud sleduji výslovnost Slováků, když mluví na př. v rozhlase, nebo i těch, s nimiž se příležitostně setkávám na Slovensku, mám dojem, že v soudobém spisovném jazyce víc a více zaniká. Z rozhovorů s učiteli slovenštiny vím, že psaní *l* působí žákům značné těžkosti. Klonil bych se tedy k názoru vyslovenému v článku „K jednotlivým bodom novej pravopisnej úpravy“ od Jána Horeckého a Št. Peciaru (SR 18, 35—47), že „výslovnost *le, li* nie je v dnešnom spisovnom jazyku o nič menej rozšírená, ak nie bežnejšia (podtrhuji já), ako výslovnost *le, li*“.

Ke třídění slovenských sloves. Na rozdíl od mluvnic Jána Damborského, který rozdělil slovenská slovesa do šesti tříd, Eugen Pauliny v knížce „Slovenské časovanie“ (1949) a Jozef Ružička v článku „Triedenie slovenských tvarov v spisovnej slovenčine“ (časopis Slovo a tvar IV, 43—51) třídí slovesa toliko do dvou tříd. Toto třídění však neuznává Štefan Peciar za správné a vytýká mu velmi ostře četné chyby (Paulinymu na př. vysokou účenost, Ružičkovi konfusní stylisaci a marrovské přečtenování syntaxe) a navrhuje sám rozdělení jiné (čl. K diskusi o triedení slovenských sloves, JSb V, 30—57). Dělí slovesa na pět tříd podle 3. os. sg. praes.: I. (zvory nes-ie, ber-ie, tr-ie, min-ie), II. (češ-e, padn-e), III. (kupuj-e, čuj-e), IV. (rob-i, vid-i, drž-i), V. (volá, rozumie). V I. tř. je příp. -ie, v II. -e s jinou předcházející souhláskou než *j*, v III. -e s předchozí souhláskou *j*, ve IV. -i a v V. bez přípony. S Peciarovým článkem projevilo nesouhlas K. Horálek (K otázce třídění slovenských sloves, SlaSl 14, str. 48). Podle jeho soudu měl se Peciar podrobněji zastavit u problematiky českého slovesa a přihlédnout k mluvnické praxi v sovětských učebnicích ruštiny. Domnívá se také, že otázku t. zv. spojovacího morfému, kterou považuje Peciar za strukturálnístický přezitek, bude třeba řešit ještě důkladněji, a upozorňuje na to, že tento morfém je blízký pojmu thematu, s nímž pracuje Vl. Skalička ve svém typologickém popisu češtiny.

„Slovenština B. Němcové v Pohorské vesnici“. Tak nazval Fr. Vahala svůj článkuček v SlaSl (80—82), v němž doplňuje a na pravou míru uvádí tvrzení slovenského dialektologa Joz. Štolce ve stejnojmenné studii (SlaSl XIII, 30 a n.). Vykládá-li Štolec, že Němcová v podávání slovenského textu podléhá češtině, počíná si nedůsledně, neboť to lze vysvětliti ještě jinak. Nepochybně se opírala o knihy Slovenskje povesti (z r. 1845 od Rimavského, která je psána fonetickým pravopisem štúrovským, a o Krátkou mluvnic slovenskou (z r. 1852), jež zachovává již pravopis etymologický. Píše-li tedy dě, tě, ně, aby vyznačila měkkost zubnic (něseme, vedětě) činí tak podle vzoru Rimavského, neoznačuje-li měkkost háčkem (neseme, vedete), i když se slabiky vyslovují, řídí se příkazem Krátké mluvnic slovenské. Někdy je ovšem možno mysliti na chyby tisku. Tvary gazdina m. gazdiná, ak. pl. zájm. je m. *ich* a p. nelze rovněž přičísti vlivu českému, nýbrž je přejala ze současné spisovné normy. Mnoho chyb v slovenštině je zavíněno konečně tím, že české tiskárny nebyly tehdy na tisk slovenských textů zařízeny.

Relace o slovenském jazyce v bratislavském rozhlase. Eugen Jóna své populární, leckdy však neuplné výklady o slovenštině, které konal v l. 1946—1948, vydal knižně s názvem „Spisovná slovenčina pre každého“ (114 stran) nákladem Matice slovenské v Martině 1950. Uveřejnil tu několik článků ze Slovenské řeči. Najde se zde poučení

o správné výslovnosti (na př. o spodobě, o měkkém *ʒ*), o větě, o některých vazbách, o zbytečích vokativu ve slovenštině atp. Škoda, že ke spisu není připojen rejstřík.

O *vlivu bulharštiny na jazyk Slováků a Čechů v Bulharsku*. Vincent Blanár nadvštívil slovenské a české menšiny v Bulharsku několik měsíců před reemigrací (v I. 1949—1950) a důkladně prostudoval jejich mluvu. Výsledek svého bádání uložil ve stati „Vplyv bulharčiny na jazyk Slovákova a Čechova v Bulharsku“ (JSb V, str. 97 až 122). Výzkum se týká jednak menšin žijících kompaktně (tři osady se slovenským obyvatelstvem: Gorna Mitropolia, Podem a Brašlanica a česká osada Vojvodovo), jednak rozptýlených jedinců Čechů a Slováků. Na konci článku je několik ukázek a slovníček bulharismů. Blanárova stať je zajímavý přínos k řešení otázky, jaký je vztah mezi dvěma činiteli: mezi složkou vykonávající vliv a mezi složkou, která vlivu podléhá. Autor usuzuje myslím správně, vidí-li obdobný zjev v působení jazyka spisovného (= složka „ovplyvňující“) na nářečí (= složka „ovplyvňovaná“).

Slovenské subst. korčule. Podle Václava Poláka (JSb V, 187—189) není slovo korčule (= brusle) maďarského původu, jak se někdy tvrdívá, nýbrž je přejato z ukrajinštiny (srov. v ní subst. korčuly = saně na dopravu pňů, kmenů). Uplatnila prý se při tom představa, že šlo původně o polínko, do něhož bylo vbito železko.

O *původu jména řeky Hornád*. Pokusů o výklad tohoto jména ze starší doby je už několik. Vypočítává je V. Šmilauer ve své pozoruhodné knize *Vodopis Starého Slovenska* (1932). R. 1941 se etymologií slova Hornád znovu obíral Jozef Martinka ve studii *Pôvod a význam mena rieky Hornád* (Linguistica Slovaca III, 89—102). Vyslovil tu domněnku, že zde jde o jméno slovenské, a odvozuje je od základu *görn-* (*hrnouti*). Jozef Štolc s touto hypotézou nesouhlasí a snaží se vyloučit jméno Hornád jinak. Podle něho by se měla řeka jmenovati Chornad. Běží o jméno předslovenského jazykového původu, takže je nelze ani spojovati se základem slovenským, ani maďarským nebo německým. Š. vyslovuje domněnku, že jména Chornad a Poprad mají též pojmenovací základ „-ad“, kdežto části *Chorn-* a *Popr-* skrývají snad v sobě takové přívlastkové rozlišení, jaké je třeba v případech Čierna voda, Biela voda a p. Z toho vyvozuje důsledek, že by úřední znění mělo býti Chornad, nikoli Hornád jako dosud. Strážlivý, věcný výklad Štolcov, uložený ve studii „O pôvodu mena rieky Chornad-Hornád“ (JSb V, 152—166), zdá se pravděpodobný. Ve Štolcově práci lze nalézt řadu zajímavých podrobností (na př. o jméně řeky Hron, o slovech Karpaty a Karvinná a p.). Bylo by si opravdu přáti, aby k podobným sborníkům, obsahujícím několik statí, byl připojován vždy rejstřík věcný a jmenový.

„*Pokus o stylistický rozbor nářečového prehovoru*.“ Tak nazval svoji stať v JSb V, str. 128—134 Gejza Horák. Zaznamenal r. 1950 v obci Lehotka u Lučence vypravování bývalého tamního starosty Jána Kokavce o události, která se zběhla ve vesnici před několika lety, a pokouší se o stilistickou charakteristiku vypravování. V analýze je několik drobných poznámek o tom, čeho by bylo třeba si všimati při zapisování nářečního textu (na př. slovo „vražda“ nepatřilo do slovníku vypravěčova, a proto je nahradil výrazem „vražba“, vypravěč se vyjadřoval jinak, jestliže mluvil jako úřední osoba, a jinak zase, jestliže hovořil jako prostý člověk, příslušník vesnického kolektivu a p.). Z rozboru lze leccos usuzovat o hovorovém stylu vůbec.

Slovensko-ruský překladový slovník. Tohoto slovníku, který sestavil bratislavský univ. prof. A. V. Isačenko a její vydává Slovenská akadémia vied, vyšel r. 1950 I. díl, který obsahuje hesla A—O (celkem přes 100.000 slov na 591 stránkách). Autor se tu řídil, jak poznamenává v úvodě, zásadami sovětského jazykozpytce L. V. Ščerby, prakticky vyzkoušenými v jeho Rusko-francouzském slovníku z r. 1936. I. chtěl jim dáti Slovákům spolehlivou pomoc při překládání ze slovenštiny do ruštiny. Slovenská slova jsou uvedena v abecedním pořádku a tvoří hnízda tam, kde je to odůvodněno jejich sémantickou příbuzností. U hesla se různé významy číslují, na př. *dlážka*: 1. (podláha) pol; 2. (dlažďica) plita; 3. med. lubók. Jistě lze schváliti, že se u ruských slov označuje vždy a pečlivě přízvuk. Užitečné je také to, že se u slovenských sloves připomíná vid, a to po každé ve zvláštním hesle. Praktickou cenu Slovníku zvyšují také v předmluvě uvedené vzory skloňovací a časovací, abecední seznam nepravidelných sloves atd. S jednou věcí se však nelze dobře smířiti, totiž s tím, že jsou tu často uvedena slova dialektická, mnohým Slovákům naprosto neznámá (na př. *bavečka*, *budilár*, *čemega*, *hafrit* a p.). U některých není ani podotčeno, že tu běží o výrazy lidové nebo nářeční. Kniha je vypravena po typografické stránce dokonale.

Slovenská akadémia vied. Slovenská národná rada přijala 18. června 1953 zákon, jímž se zřizuje Slovenská akadémia vied. Nová Akadémia navazuje na činnost jednak Šafaříkovy učené společnosti, zřízené v Bratislavě r. 1926 při stém výročí vydání Šafaříkova spisu *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur*, jednak Slovenské

akadémie vied a umení, která byla založena za druhé světové války r. 1942 a byla přetvořena po národním osvobození r. 1946. Akadémia navazuje mimo to na práci vědeckých odborů Matice slovenské a některých jiných institucí na Slovensku. 23. června 1953 jmenoval Sbor pověřenců první akademiky a za předsedu Akadémie Ondreje Pavlíka. Akadémia byla slavnostně vyhlášena 26. června. Bylo při ní zřízeno pět sekcí: 1. věd společenských 2. biologických a lékařských, 3. zemědělských, 4. matematicko-přírodních, 5. technických.

O slovakismech v českých textech. O tomto thematu, v naší odborné literatuře často probíraném, napsal Petr Király kratší studii po rusku s názvem K voprosu o slovakizacii v budapeštské revui Acta linguistica, II. roč. (1952), sv. 1—2, str. 188—209. Podrobuje tu důkladnému mluvnickému rozboru stopy lidové řeči slovenské v náboženské knize Živý Příklad Hrišnika . . . , která byla vytištěna v Pešti r. 1788. Ve stati jsou zajímavé podrobnosti o dvojím zásahu censury do tohoto díla. Jeden z censorů slovakismy do značné míry odstraňoval, druhý později zase leccos reslovakisoval. S některými závěry autorovými, jež vyvozuje ze své gramatické analýsy, nelze plně souhlasiti.

OBSAH

ČLÁNKY

- 5 J. Bauer: Prostý lokál ve středobulharských památkách.
 18 Brněnský dialektologický kolektiv: K diferenciaci moravsko-slovenských nářečí a k jejich vztahu k českému národnímu jazyku.
 32 A. Gregor: Zvláštnosti větného členění ve spisovné češtině a v nářečích.
 44 A. Erhart: Ke genesi slovesné flexe v jazycích indoevropských.
 58 L. Zatočil: Ein vergessenes Kapitel aus der Geschichte der tschechischen Germanistik.
 67 J. Vachek: Notes on the Phonological Development of the NE. Pronoun *She*.
 81 J. Firbas: Poznámky k funkci pomlčky v anglickém interpunkčním systému.

90 Nekrology:

Profesor Emanuel Šrámek.

Profesor Adolf Kellner.

- 98 **Práce** v oboru slovanské jazykovědy na filosofické fakultě v Brně 1945—1954 (*Z. Skoupiš*).

Diskuse:

- 105 A. Gregor: Překládat — nepřekládat?
Recenze a referáty:
 106 M. Scheller: Die Oxytonierung der griech. Substantiva auf (*A. Bartoněk*).
 109 H. Bräuer: Der persönliche Agens beim Passiv im Altbulgarischen (*M. Bauerová*).
 111 A. Lamprecht: Středoopavská nářečí (*A. Gregor*).
 114 H. Ułaszyn: Język złodziejski (*J. Skulina*).
 116 W. Jung: Kleine Grammatik der deutschen Sprache (*Z. Masařík*).

Zprávy:

- 118 K výkladu asyndetických spojení typu stříbro—zlato (*E. Havlová*).
 119 O některých chytaných podnicích v oblasti nářečního výzkumu za hranicemi (*J. Pačesová*).
 122 Zprávy o pracích filologických především slavistických (*A. Gregor*).